

FÜGGETLEN SZEMLE

II. évfolyam.

Szerkeszti: DÉNES BÉLA

1934. október

Cikkek, szépróza:

- Forgács Antal: Mécs László
Goda Gábor: A rendes ember (Regénybefejezés)
Thomas Mark: Schumann
Murányi-Kovács Endre: Könyvek között
Valér Erik: A mai színpad problémái II.

Versek:

Hollós-Korvin Lajos, Radnóti Miklós, Weöres Sándor

Szemle:

Bajomi Endre (Debrecen), Dénes Béla, Szabados András, Thurzó Gábor,
Urbán Eszter

Színház:

Dénes Béla, László István

Zene:

Kuti Sándor: A mai fiatal zenészgeneráció válsága I.

* * *

Valér Erik fametszete.

Egy szám ára: 40 fillér

II. évfolyam 7. (17.) szám.

Felelős szerkesztő és kiadó:

DÉNES BÉLA.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

V., Balaton u. 2.

Tel.: 10-3-80. — Postatak. sz.: 51202.

Fogadóóra: szombaton 5—6 óraker.

Kéziratokat nem adunk vissza.

Kapható könyvkereskedésekben, a pályaudvarok s szállodák Ibusz pavillonjaiban.

Vidéki terjesztő: Central, országos hírlap- és könyvterjesztő vállalat, Nagymező-utca 68.

Csehszlovákiai terjesztő: Novitas, Bratislava, Dlhá u. 15.

Romániai terjesztő: Polyglott, Cluj. Str. Matia 1. — Engedélyezve 1779/934 sz. alatt.

Palesztinában: Magyar könyvkereskedés, Tel aviv. Shunát Montefiore.

Délamerikában: Agencia Internacional de Diarios. Alejandro Barna. Buenos-Aires.

Egyes szám ára 40 fillér, vagy a belföldi ár kétszeresének megfelelő összeg.

TÖRÖK A.

ÉS TÁRSA
BANKHAZ R.T.

BUDAPEST, IV., SZERVITA-TÉR 3.

a m. kir. osztálysorsjáték főárusítói.

Kísérlel meg szerencsését és vásároljon
osztálysorsjegyet TÖRÖKNÉL.

Elérhető legnagyobb nyeremény

500,000

pengő

NYEREMÉNYHUZÁS

okt. 20 és 23-án kezdődik

Szenzációs meglepetés női olvasóinknak!

Olvasóink óriási táborá-
nak ragaszkodását
azzal jutalmazzuk
meg, hogy

300 DARAB GYÖNYÖRŰ BOÁT vagy
KARMANTYÚT sorsolunk ki

és csak a kezelési költség
címen kell három pengőt
fizetni. Vágja ki ezen hir-
detést és küldje be szer-
kesztőségünkbe pontos
címét és mi azonnal egy
gyönyörű boát vagy kar-
mantyút kézbesítünk a
lakására.

M É C S L Á S Z L Ó

Írta: FORGÁCS ANTAL.

Ismerem a kort, amelyben élek, jól tudom, hogy kicsinyes üzletesség s féktelen haszonvágy a mozgatója. Döreség volna hát tőlem *Mécs László* összegyűjtött, válogatott verseit olvasva izgatott lamentációk között arra hivatkoznom, hogy *Tóth Arpádnak* például még nem adták ki a verseit összegyűjtve, holott...

Mécsnek „hitele van a tömegek előtt” mondja a kötet előszava. Ez a közönséges beszéd nyelvére lefordítva annyit jelent, hogy *Mécs László* verseit veszi a közönség, a kiadó siet tehát évente újabb meg újabb *Mécs* kötetet a piacra dobni. Jól ismert história ez! Mit használhatna ellene a szóm? Nem tehetek mást mint, hogy elmondom *Mécs László* költészetéről azt, amit már előttem néhányan elmondtak, holott megtanultam a falrahányt borsó példázatát. De ön-ön lelkiismeretemnek tartozom ennyivel...

Kezdjük a kötet előszaván. E kis bevezetés írója úgy látszik mégis szükségesnek tartja megindokolni az antológia megjelenését s ezt, amint már említettem, *Mécsnek* a tömegeknél való hatásával intézi el. Ezt a hitelt az előző írója szerint, „anti-intellektuális állásfoglalása” szerezte meg *Mécsnek*. Szóval csillogtatja anti-intellektualitását, erre büszke s ezzel kíván különbözni a többitől, sőt kommentátorai is különös érdemének tartják ezt. Milyen jellemző ez korunkra, a költőre és a „tömegeire.” Nem volnék meglepődve, ha ugyanez a „tömeg” a közeljövőben egy költőért azért lelkesedne, mert eszében jár, de rékszíjat és rohamsíkosokat visel. Miért ne? A költő pedig szívesen öltözik uniformisba a tömegek előtti hitel kedvéért.

Az előző írója „minden művészi és etikai értéken túl” abban látja *Mécs* jelentőségét, hogy „divatba hozta a lírát egy olyan korban, amely minden megnyilvánulásában látszólag végtelen távolságban van attól, amit lírának, versnek neveznek.” A kritikuskak — akit a bevezető írója már eleve „vaksinak” minősít — ezekután nem lehet feladata részletesen rámutatni e megállapítás ellentmondására, arra ugyanis, hogy ha e kor csak *látszólag* van végtelen távolságban attól, amit lírának, versnek neveznek, úgy *Mécs* jelentősége még ez

okoskodás alapján sem túlságosan nagy, hanem tevékenykedése pusztán arra szorítkozhatik, hogy megállapítsa *Mécs* írásainak távolságát „attól, amit lírának, versnek neveznek.”

„Hitele van a tömegeknél.” De hisz éppen erről van szó... Minden a tömeghatás szempontjából fontos ennek a költőnek. Verseim érezni, hogy önmagától is elsődleges követelménye a szavalhatóság. Minden kimondott szó után félszemmell egy láthatatlan dobogó, vagy szószék felé kacsint. Hitele van a tömegeknél? Lehet, hiszen kiszolgálja őket. Mindent a versbe rak, ami a tömeghatás szempontjából fontos. Olesón csillogó és rikitóan színes anyaggal cicomázza fel a régi és jólbevált költői fogásokat. Versei zsúfoltak a képektől, de ha jobban megnézed, észreveheted, hogy egyetlen eredeti képe, egyetlen eredeti jelzője sincsen. Olyan, mint a gyermek, utána kap mindennek, ami fényes és mutató. Minden érdekli, ami banális és mindig azt mondja, amit az adott helyzetben „tömegei” tőle várnak.

De mit várnak tőle a „tömegei”? Ez a dolognak a másik oldala. Az utóbbi évek társadalmi küzdelmeiben az osztályok a legélesebben szembekerültek egymással. E harc mellett a költő nem mehet el közömbösen, már csak azért sem, mert „tömegei” állásfoglalásra nógatják. Tőle várnak felmentést, vagy felszabadító buzdítást. A költő a tömeghatás kedvéért ebbe is belemeleg, felszabadít, buzdít, lelkesít és „állást foglal.” De hisz éppen erről van szó...

Van a társadalomnak egy osztálya, amely a leginkább érzi a nehezedő gazdasági viszonyokat. Jóformán minden az ő bőrre megy és máris kilátástalan sötét nyomorba sülyedt. Ez a réteg, amely osztályhelyzetét tekintve tehát a munkássághoz tartozik, de szellemileg, tradícióit és ideológiáját tekintve szemben áll a munkássággal, olyan költőt akar, aki szembezáll a fennálló viszonyokkal és harcol a fennálló rend ellen, de csak annyira, hogy a beljük nevelt szemléletet ne sértse. Ennek a magyar középosztálynak a költője *Mécs László*, mert világszemlélete tökéletesei egyezik e réteg világszemléletével.

Egy pap költő világszemlélete? Mi más lehetne, mint a katolicizmus. De *Mécs* katolicizmusa semmiképpen sem hasonlít a nagy francia katolikus költők szabad emberi szárnyalásához. *Mécs* katolicizmusa a keresztényszocializmus sekélyes vizeibe torkollik. Szembehelyezkedik a katolicizmussal, sötét színekkel festi a nyomort, de végül is megnyugszik a világ rendjében, mert hisz az istentől való. *Illyés Gyula* igen találóan így jellemezte ezt az attitűdöt: „első pillanatra azt hiszed, hogy kiáll, bátran vállal valami merészet, de már az első fordulónál észre veszed, hogy nagyon is fedezi magát, biztos falak mögül vitézkedik s végeredményben amellettt ágál, amit látszólag támadni készült.”

Csak üres szólamok, rég ismert fordulatok maradnak meg verseiben a katolicizmusból. Szavak, amelyek parttalanul áradnak, elsodorva a költészet ama kis gyémántját, amely eddig is csak nagyritkán csillant fel nála.

„Hinni a tavaszban,
hinni a telekben,
hinni a derekban,
hinni a hegyekben,
hinni a völgyekben,
esőben, szelekben,
hinni a hernyókban,
hinni a lepkében,
hinni a madarakban,
hinni jószándékban,
hangya akarásban” —

darálja a szörnyű motolla s az olvasó rémületten menekül a csorduló tinta elől és nem hisz, még ha eddig hívó is lett volna.

Mindig gyanus egy papköltő katolicizmusa és humanizmusa. Mert ez a katolicizmus és humanizmus számára előírt kötelességet és nem átélt, kitarító, szenvedésekkel teli munka árán kialakított szemléletet jelent. A költő kész szemlélet-klisékkel dolgozik és ez természetesen meglátszik a versen is.

Átvett szemléletet, átvett formákkal fejezhetni ki a legkényvemesebben. Ezért jut olyan nagy szerep *Ady Endre* költészetének *Mécs László* írásaiban. *Mécs* az epigonok biztonságával veszi át *Ady*ből mindazt, ami e költőnél is külsőség, cafrang, modor, vagy erőszakoltság volt. Nem csak az ilyen szóösszetételekre gondolok, mint szépség-fák, átok-szárnyak, méreg-virág,

szent borzalom, testvér-esőkos-csoda, hanem arra a vezérkedő, prófétáló, világmegváltó szerep-játszásra, amelyet *Mécs* szintén *Ady*tól tanult, holett e póz még *Ady*-nál is visszataszító.

De még mindig jobb, ha *Ady*ből, mint ha önmagából merít. Mert ilyenkor ilyesmii születik:

„Szívem legendák ritmusát kereste,
mikhez keretként állt a nyári este.”

Vagy: „Anyját kereső szopós borjúként, a lelke béget.”

Elhivatottságában, jelentőségében, szavainak fontosságában soha, egy percre sem kételkedik. Olyan teli tudóval „kürtöli szét” verseit „minden égi tájra” hogy az embernek belefájdul a füle.

Szerenesétlenségére aztán nagy rimelési és ritmizáló készsége van. Borzalmas vermet jelentenek e tulajdonságok a dilettáns számára. Ha egyszer beléjük esik, nem lát túl rajtuk, azt hiszi ennyi a versírás s magát menten költőnek képzeleli. De ha jobban szemügyre veszed e csiszolt formákat megláthatod, hogy ürességet takarnak vagy készen átvettek s minden újszerűség nélkül valók.

Félreértés ne essék! Nincsenek hamis elképzeléseim a műalkotások újszerűségéről. Tudom, hogy a művészi eredetiség sohasse több egy kifejezésbeli árnyalatnál, egy alig látható eltolódásnál, amely a szavakat egyszerre a magasba emeli. A költő feladata nem az, hogy új, eddig ki nem mondott szavakat találjon, hanem, hogy a meglévő, régi szavaknak új színt és új formát adjon. A hangsúly nem azon van, hogy mi újat talál a költő, hanem azon, hogy a régit is úgy tudja felmutatni, mint ha az új volna. *Mécs* kezében az új is, ha netán ilyesmire bukkan, menten ósdivá lesz.

Mi hát a végső tanulság *Mécs László* költészetét illetően? Ha olyan szerény volna, mint amilyen hangos, ha olyan bátor volna mint amilyenek mutatja magát, ha nem akarna tudatosan újítani, hanem adottságai szabad hullámaina bízna magát, úgy valóban alkothatna olyat, amely a tiszta költészet mérlegén is lemérhető. Persze így „hittele a tömegek előtt” erősen esőkenne, de szavainak és költészetének súlya jelentősen emelkednék.

A R E N D E S E M B E R

(Befejező közlemény.)

Írta: GODA GÁBOR.

Egy alapos háztűznéző története

Apám négy esztendővel később már olyan vagyonra tett szert, hogy csakugyan birtokában volt a vagyonáról elterjedt hírek felének. Éppen ezért semmilyen körülmények között sem voltam hajlandó munkát vállalni. Utaztam, kávéházba jártam, szemlélődtem és vakmerő elszántsággal cseréltem ki gondolataimat boldog-boldogtalannal, felszippanntva a jelenségek milliói és lassan-lassan roppant arányú kartotékhoz lettem hasonlatos. Fejem és vérem forrott az elvek és ami még rosszabb, a meggyőződészek tengernyi tömegétől és úgy tegegetem a világnézetek közt hézagos ismeretimmal, mint kis, piros esernyőjével a kötél- en a legjelesebb kötél-táncos. És már-már ott tartottam, hogy számomra a szélsőségek jelentették a kiegyensúlyozottságot, amikor egy napon tudatta velem apám, hogy komoly beszéde van. Valahányszor komoly beszéde volt velem, dolgozószobájába kellett mennem, ahol órákhosszat szokott paszianszozni, vagy, amit olyan nagyon szeretett, egymagában sakkozott. Ki tudja, talán ilyenkor Napoleonnak képzelte magát és az sem lehetetlen, hogy kopaszodó fejéről olykor-olykor egy-egy kókadt hajtincset csúsztatott a homlokára. A kettőnk között fennálló világnézeti különbségek apámat mindig rideg udvariasságra készítették és évek óta sohasem beszéltem velem, hanem mindig csak tárgyalt. „Tudod kérek — mondta — hovatovább huszonnégyéves leszél és még mindig nem vagy semmi! Respektálok törekvéseidet és utóvégre is elég gazdag ember vagyok, hogy a fiam kissé boldog legyen. Dehát ez nem mehet a végletekig. Tudnod kell, hogy a városban nagyon rossz a híred. Egy kiút van számodra: megnősülni! Vágó vezérigazgató úrnak van egy leánya. Nagyon csinos, gazdag és az is egy kicsit hőbortos. Vágoval már tárgyaltam az ügyben, a dolog nagyon tetszik neki. Nekem mindenesetre már a vállalatom szempontjából is eminens érdekem lenne, ha Vágóékkal közelebbi nexusba kerülünk.”

Vasárnap délután szüleim kíséretében Vágóékhoz mentem. Nagy villában laktak, ugyanúgy, mint mi: tölgyfa ebédlő, márványkandalló, harminc rossz kép, vastag szőnyegek, házbán garage, garageben autó, inas, ugyanolyan osztályöntudat nélküli ökörszemekkel, mint a mienk, bridge-asztal, a ménkűnagy jövedelemhez szabott tónus, két magyar szó közt egy francia és egy angol, rádió

(nem öt, nyolcvan lámpás!), grammofon (hátránéz az ember, megindul!) zongora, farkaskutya a kertben, pincsikutya a fotójben, könyvtár, kétezer kötet, a legfelső polcon aranydíszben Voltaire, jaj a Vágóéknak, ha egyszer lejön onnan. Csakhamar megismertem Ziaát is, kialakított mennyasszonyomat. Korszerű arcal bírót, Van Dongen-féle kőbaba típus volt, ügyesen mozgott, mondani valóját, még az olyat is, mint „jónapot”, érzéki hangokkal tüzdelte tele, egyszerűen szorgalomra valló ügyességgel lopkodta le a mozi vászonról mindazt a kelléket, mely együttesen az oly tiszteltreméltó úrilány fogalmát alakítja ki. Igyekezett úgy járni, mint a Greta Garbo, úgy nézni, mint a Bergner és két percenként teljesen indokolatlanul vonaglott egyet. Erzékién pislogott és úgy nyulált uszonna közben a pincsi kutya bolyhos szőre közt, mintha a szeretője feje lenne. Szüleink fürkészve néztek bennünket, éppencsak hogy nem tartottak gukkert a szemük elé, mint egy löversenyen és hangosan kommentálták tulajdonságainkat, mondván, hogy „bizony a Kálmán remek alvó”, „no ami azt illeti, a mi Ziaánk is tud aludni”, ilyenkor pedig Zia elszégyelte magát a pincsikutya grandiózus előkelősége és az „öregek” kispolgári villámlásai közt fennálló különbség láttán. Egyszerűen percek alatt kiderítették, hogy csupa jó és közös tulajdonsággal rendelkezünk és ha jól gyánítom, anyám szeme előtt már ott lebegett egy templom, egy pap, a mennyasszonyi ruha, a karcsú cylinder, két aranygyűrű, a havi apánázás és az esküvői számla magasztos képe. Alapjában véve lélekfacsaró volt ez az uszonna keretében lebonyolított alku és féltem, hogy apám, a vásár teljes sikerének érdekében, egyszer csak fel fog ugrani és szétfejszíti majd a számat, hogy fogaimat mutogassa, mint hetivásáron a lovakét. Ezt azonban Isten kifürkészhetetlen akaratát folytán elkerültem és így, uszonna után kettesben Zia szobájába mentünk. Sokszínű szoba volt, csőbútorral, wienerkésztaide daxlikkal, kaktusz-erdőkkel, a sarokban erotikus fényű lámpával és egy akkora kerevettel, hogy az ember, akárhogy is igyekezett rajta ülni, mindig csak feküdt. „Nos Zia — mondtam a kerevetre heveredve — most mondjon valamit önmagáról!” A lány készségesen felelt: „Nevem: Vágó Zia. Huszonnégy éves és egy méter hetven magas vagyok. Négy nyelven beszélek. Remekül teniszszem, úszom, lovagolok és bridgelek.” — Ugy! Ha megengedi, még né-

hány kérdést teszek fel. Véleményem szerint ugyanis néhány aktuális kérdés van minden korban, amelynek alapján az ember tisztában lehet a másikkal.

— Halljuk!

— „Ki a kedvenc írója?” — „Emil Ludvig.” — „Kedvenc politikusa?” — „Mussolini.” — „Ki volt Marx Károly?” — „Egy kommunista!” —

— Kösözöm, édes Ziam. Hagyjuk abba. Becsületszavamra többet egy szót sem kérdek. Sőt, ha lehetséges, ne is beszélgessünk. Inkább csináljunk valami mást. Valami egészen mást. Mutogassa például a térdecskéit.

Zia, mint mindig, most is nagyon készséges, kissé felbillenti szoknyáját és úgy ülünk egymás mellett, mint a szerelem harcbainduló katonái. Az óriáskerevet előtt kis asztalka áll, rajta egy pohár víz. Tudom, ha ennek a lánynak nem lenne teste, csak szelleme, azt belefotánám a pohár vízbe. De mit tegyek, teste van! És nekem is! És akármilyen fanatikusnak elvhő ember is voltam ebben az időben, Zia okos és hűs combjai lassan helyileg érzékeltetették a világszemléletemet. A sexualnovokain hatott: ügyes politikai fogorvosok akár kihúzhatták volna e percben a különben teljesen ép szociológiai zápfogamat. Zia most feláll, karonfog és a ház mögött elterülő parkba visz sétálni. Hatalmas park, méregzöld fűvel, nagy, komoly fákkal, kis játékvízeséssel, mely fölött apró fahíd komolykodik. Egyenletes léptekkel megyünk egymás mellett, nem szólnak egy szót sem. Amikor a kis hídhöz érünk, karonfogom Ziát, átsegítem, majd a túlsádon váratlanul nagyot húzok a fenekére.

— Megbolondult? — kérdi meglepetten. Én meg csak állok és kamaszosan vigyorgok. Csakugyan, fogalmam sincs, hogy miért húztam a fenekére. Ügylátszik valami lelkiényszer. Az ügy még tudat alatt van. Újabb tíz lépést teszünk a ropogó kavicsokon, amikor megpillantok Zia mellén egy lehetőfinom kis keresztet és ostobán azt kérdem:

— Minek kereszt a mellén?

— Egyrészt a „Paulchen-től” kaptam Brioniban, másrészt hiszek Istenben. — Újra ropogtatjuk lábunk alatt a kavicsot. Az ügy kezd lassan kibujni a tudat alól és ismét nagyot húzok a fenekére. Ezek amolyan világnézeti megnyilvánulások.

— Ki az a Paulchen? — kérdezem.

— Ha mégegyszer a fenekemre üt, szavamra mondom itthagynom. Paulchen különben az „első”.

Megint egyenletesen lépkedünk. A Paulchen belebukik az agyamba, látom magam előtt, amint a plage-on sütteti magát a naptól sportszerű úszóruhájában és elkezdem utálni.

Mire lekanyarodunk a vízesés mellé már gyűlölöm.

— A Paulchen óta hányan voltak? — kérdem illedelmesen. — Mi köze hozzá. — „Na, mégis? Úgy körülbelül?” Zicska megáll. Először felemeli a hüvelykujját és azt mondja: Paulchen. Aztán felemeli a mutatóujját és azt mondja: Rudi. Aztán felemeli a középső ujját és azt mondja: Alex. Aztán felemeli a gyűrűsujját és azt mondja: Bobby. Majd sietve hozzá teszi: „Nem, Bobbyka nem, Bobbyka az csak olyan féldolog volt. Csak majdnem. Anynyira majdnem, hogy már igen.”

— Több nem volt? — kérdem. Zia gondolkodik és határozottan feleli: „Nem! Több nem volt!” Nézem a kisujját, sorrendben ugyanis és következik. Ezentul Kálmán nevemet a kisujjára fogja akasztani. Amíg él, én uralkodom a kisujján. Ez lesz az én pozícióim Ziánál.

— Szereti a férfiakat? — faggatom.

— Igen. Nagyon. De azért megnézem, hogy kivel.

Most leülünk a vízesés mellé a fűbe és kezdődik az örök hadgyakorlat. Ostrom és védekezés váltogatják egymást a biológiai militarizmus örök és sérthetetlen törvényei alapján. Egy nő lábszár hosszú és komplikált országút. Nem könnyű ezen az országúton közlekedni. Mennyi művészet és tudomány kell hozzá. Zia csendesen fekszik már a fűben, nézi az eget és miközben nézi, taktikázik. Nem védekezik. „Maga ugyanúgy kezdi, mint a Rudi.” — mondja és engem elfut a méreg. Nem szeretem az összehasonlításokat. Minden összehasonításban van valami megalázó. Különösen az ilyenben. Hogy jön ide a Rudi? Hogy jövök én a Rudihoz? Az ilyen ölekezés hermetikusan lezárt világ, mely a külvilág behatolásától megromlik, mint egy konzervárú. Összehasonlítani és általában magyarítani ilyenkor nem lehet, az olyan volna, mintha valaki a szemplomban a Miatyánk alatt őszibarackot szűrösölne. Zia azonban nem sokat törődik mindezzel, elődeim teljesen haszontalan frátereknek bizonyultak, holmi éretlen kölyköknek, akik úgy látszik azt hitték, hogy vetés nélkül is lehet aratni. Zia mozdulatlan fekszik a fűben, még mindig az eget nézi, majd letép egy fűszálat és mialatt én szép és domború hasacsáján pihentetem különböző világnézetektől terhes fejemet, megcsiklandozza a fűszállal az orromat. Kezemet villámgyorsasággal kapom el szellemes lábáról és egymásután három félelmeteset tüszentek. Zia kacag és vigyorg, míg én bánatomban frigid bestiának nevezem. Persze rögtön eszembe jut, hogy ilyen nincs, mármint frigid nő, csak kétféle nő van: az olyan, aki már rájött a dolog ízére és az olyan, aki még nem jött rá. De egyet kétségtelenül megállapítha-

tok: Zia számára nem élmény ez az egész. Valahogyan, mintha már túl lenne rajta. Csak amikor magamhoz ölelem, olyan erősen, hogy szinte halom csontjainak ropogását, komolyodik el az arca és veszi észre, hogy itt azért mégis valami lényeges ügyről van szó. „Ne!” — mondja egészen halkán és ez az egyetlen erkölcsi megmozdulás, amit huszonegy év gondos nevelése tud vele mondatni e fenékli pillanatban. Aztán, miközben egyre sűrűbben mondja, hogy „ne!” átölel, magához szorít és az arcára bukó lehetefinom kis aranykeresztet a szájába veszi. Ha középsikolai tanár volnék és osztályozó könyvet használnék és ezt az egész ügyet egy írásbeli dolgozatnak fogná fel: külalakra kettést, tartalomra háromnegyedet adnék. De míg én elnyújtózkodom a nedves fűvön, Zia már ugrál föl-alá és azt mondja:

„Az öregek nem tudják hol vagyunk. Ne nyújtózz annyit. Unom az egészet!” Unja az egészet? Oh, hogy utálok e percben ezt a dolgot, ezt a Ziát. Hát ennek már a szerelem is semmi, ennek már ez sem jelent élményt? Ez is tennisz, társasjáték, lovaglás, bridge, nyelvtanulás, öltözködés!?! Ezek a Ziácskák fordítva nézik az egész világot, mert ami ebben az életben csakugyan, legalább is méreteiben nagyok tűnik, azt kicsinynek látják és ami ebben az életben valóban kicsi, azt nagyok nézik. Már ismét egymás mellett megyünk és aprókat lépve a kavicsos talajon haladunk a már kivilágított villa felé. Haragos zöld, zamatos dühömet közlöm a lánnyal: — Zia — mondom — magára nem tud már semmi sem hatni, magát minden hidegen hagyja. Maga az élményben szórakozást és viccet, az eseményekben időtöltést és a gondolatokban két krajcáros aktualitást lát. Nem, nem Ziácska, higgye meg nekem, az élet csak a nagyon buta és a nagyon okos ember számára egyszerű! — Zia közel hajol hozzám és szinte súgva feleli: — Fiú, te olyan okos vagy, mint egy kis isten hosszúnadrágban. De ne akarj belőlem nagy embert csinálni, mert én nem vagyok más, mint egy csinos, kedves, modern nő. És hidd el nekem a lehetőségekhez viszonyítva ez nem is olyan kevés!

— Modern nő? — kiáltom olyan hangosan, hogy Zia ijedten kaptja el fejét, mintha arcul akarván ütni. — Micsoda szemtelen fecsegés ez! Ti kis úrilánypatkányok, ti, akik a haladást minden ponton, minden ízében megtagadjátok, csupán a szerelmet gyakoroljátok és veszitek át egyedül mindabból, amit — mondjuk — ez új kor hozott a napvilágra, ti meríték azt mondani, hogy modern nők vagytok? Nézd Zia — mondom és réptanítós lelkemből most már tegeződve tör ki a szóznoklélmélet — te és sajnálatraméltó társnőid ko-

runk haladó eszméiből nem szippantottatok magatokba semmit. Az anyagi jólét és a nevelés feudális várkisasszonyokat faragott belőletek, kik távolabb vagytok a tömegetől, mint az arisztokrácia, mely hivatalból van tőle távol. A ti gőgötök a legfelháborított minden gög közül. Nem, soha egy percre ebben az életben nem vettetek magatoknak annyit fáradságot, hogy ha már nem több, legalább humánusak legyetek saját osztályotokon kívül, tragédiának nevezitek, ha egy osztálybeli teket megüt a guta, de csak pechnék, ha egy osztályotokon kívül, de persze csak lefelé kivülit gázol ketté az a gyorsvonat, amelyben ti csücsültök. Nem, annyi fáradságot sem vettetek magatoknak, a huszadik században, hogy a tizenkilencedik századot értsétek meg legalább, nemhogy a huszadikat. Pedig ebben a században van a forradalmi eszme és ha már valaki nem találja meg e században a maga forradalmi eszméjét, pedig van miből válogatnia, azt senkisse fogja letagadhatni, hogy a tárgyaltalan forradalmiság érzése már önmagában is kötelező manapság minden emberre. Mert, aki úgy éri be a világgal, ahogyan ma van, az vagy barom, vagy gonosztevő. De te és társnőid ebből semmitsem akartok látni. A ti egész forradalmiságtok abban áll, hogy kurtább lett a szoknyátok, hogy látható lett az üllepetek, hogy egy férfi előbb ismeri meg az illető hölgy mellecskéinek formáit, mint a nevet — ami alapjában véve mind nem volna hiba — nem volna hiba, ha ti gögös úrilány várkisasszonyok, kívül-belül feltámadtatok volna. De míg a testetek hajnalról-hajnalig pucér, a lelketek és a szellemetek füzőbe, haszkötőbe és melltartóba préselten áporodik és egyetlen vívmányatok és heroizmustok, hogy családai botrányok ellenére adjátok oda a testeteket irodalomná nyilvánított ponyvák, filmhősöktől lelopott kitsches limonádék a rosszul megjátszott álérzékieskedések pimaszkodó álarca alatt. Értsd meg Zia, e kor minden forradalmisága közül egyetlen-egyet akceptáltatok: azt, hogy odaadjátok a testeteket. De mert ebben sem láttok élményt, mert ebben sem látjátok meg az emberi felszabadulás egyik fokát, hát úgy fogjátok fel, mint valami napi programot. Ez is csak játék, bridge, lovaglás, tennisz, művészettörténelem tanulás finom öreg hölgyektől vagy amolyan egyetemrejárás-játék. De mégis ezt választotátok. Ez ugyanis az egyetlen olyan programja korunknak, mely kellemes és könnyen megtanulható, főként ösztöniteknél fogva. Érted, amit beszélek?

Zia peckesen jár mellettem és az úton felzedett faággal játszik.

— Nem! — mondja félvállról és a faággal tovább vágja a levegőt.

Amikor a villa terraszára érünk, szüleink féktelen kíváncsisággal szemlének bennünket. Szemükben egy egész kis regényrevaló húzódik meg, mely mintha mondaná: a fiút bedugjuk a bankba, a lány gyermeket fog szülni, a szülőkből nagyszülők lesznek, a kis fixumból nagy fixum lesz, ihaj-tyuhaj, majd megtanítjuk mi a sorsot.

Ezek után senkisémet tagadhatja, hogy enél alaposabb háztűznézőt még nemigen láttott.

Világnézet-ablakpucolás.

— Nos? — kérdezte apám odahaza sokatmondóan, hatalmas karosszékebe süppedve. — Nem veszem feleségül — feleltem és kiakartam menni a szobából. Apám utánam ugrott, vizeskék szemében annyi osztályöntudat égett, hogy igazán kölcsönadhatott volna belőle egy keveset a proletáriátusnak és mutatóujját, ezt a kérlelhetetlen darabka igazságot oly magasra emelte, mint Mózes a frigyládat, mielőtt a földhöz csapta és a hihetetlen jóemberek toporzékoló bánatával bömbölni kezdett: „Elegem volt belőled. Nem bírom tovább. Ha mindenáron el akarsz zúlni, ám jó, tessék. A te dolgod. De nem az én házamban. És most kotródj innen, vedd a kabátodat és eridj a pokolba!” A vastag szőnyeggel borított szoba közepén állottam. Velem szemben, az íróasztal üveglapján egy kis bronz-Napoleon éktelenkedett, a könyvtár tetején Dante mellszobra ragyogott (az inas naponta hosszúszerű portörölvél vakarta a firenzei lángelme fejét!) és a hatalmas üvegajtó felett Goethe halottmisszokja lógott, lezárt szemekkel, nyilván azért, mert képtelen volt a vele szemben lévő falraakasztott és bankelnök apámat ábrázoló portrait-val huzamosabb ideig farkaszemet nézni. De e percben mintha mindhárom ellenem fordultak volna. Mély hallgatásba merültek és a szoba jobboldalára helyezett háromezerkötét könyv egyetlen hóse sem ugrott ki betűkoporsójából, hogy védelmemre keljen. Pedig hát elvárhattam volna, hogy Bergeret úr ledobja magát a harmadik polcra, hogy szikrázó dialektikájával meggyőzze apámat, vagy hogy a második rekeszből Lesage sánta ördög látásra bírja a vak-ságot, hogy Mefisztó szerződjön érdekebben apámmal, hogy Raszkolnikov, a diák, hogy Vronszkij kapitány, hogy Bovaryné, Don Quihote, Gulliver és Svejk, Hamlet, Shylock és a többiek odaálljanak a szoba közepére, a puha szőnyegre és körműkszakadtáig védjenek engem, engem, aki elvérezni tudnék miattuk. De nem. Körülöttem minden csöndes, apám is kiment már a szobából és miközben szomorúan hájtottam le fejem, azt kérdeztem magamtól: „Hát kinek legyen sza-

bad elzúlnie, ha nem egy bankvezér fiának?”

Bevallom, egy kevés kis öröm támadt bennem apám száműzetésbe küldő szavai nyomán. Belémnyilalt a martyromság és az emigráció hősies póza. Anyám szomorúan járkált utánam egyik szobából a másikba, szegényke sohasem hitte volna, hogy a világnézetű ügyek odáig fejlődjenek, hogy miattuk a vacsorát csak késéssel lehet betálatni. És a hogy vilámgyors mozdulatokkal beledobáltam egy hotelcédulákkal teleragasztott bőröndbe az emigráció idejére szánt fehérműt, könyvet, borotvakészletet és ruhákat, megvillant előttem az Eiffel-torony, a Notre-Dame, a Pantheon, a Louvre, a Rodin-múzeum, a Café du Dome és a Place-Pigalle. Hatalmas pózzal bélelt heroizmus ütött tanyát bennem és eszembejuttott, hogy a martyromság még akkor is szép dolog, ha az ember még azt az elvet sem ismeri pontosan, mely miatt elszentvedte. Csak anyám szomorú, anyaisággal telt szeméit nem tudom elfelejteni. Igen, ha ez a családi orkán abból sarjadt volna, hogy zsirfoltok vannak a ruhámon, vagy hogy lefekvés előtt nem rakom rendbe a nadrágomat, akkor értette volna, hogy miért nem lehet belőlem soha semmi. De így? Így nem tehetett egyebet, mint hogy csöndes és méltóságteljes asszonyiassággal sirdogálni kezdett és minden egyes halk szipogásából egyszerre éledt fel a gyermek, az anya és a szerető és ekkor eszembe jutott, hogy milyen sziklaszilárd világnézet az a gyenge könnyecsepp, melyet egy asszony a gyermekeéért hullat. Miután azonban voltam oly jómódú ember, hogy bennem az elhatározások a legrovidebb idő alatt tetekké hízhassanak, másfélórával később már a párisi gyorsvonat egyik harmadosztályos fülkéjének kemény sarkában zötyögtem. Habár pénzből tellett volna második osztályra is, mégis harmadikon utaztam, a kemény pad ugyanis valahogyan inkább volt összhangban romantikus családi száműzetéssel és végtére mégis csak izetlen dolog lett volna párnázott ülésen indulni az új élet felé.

A fülkében rajtam kívül három darab német ült, kabátjukon a müncheni tornász- és dalosszövetség elengedhetetlen jelvényével. (Még nem akadtam oly vonatra, melyen valamely német dalos-szövetség tagjai ne utaztak volna!) Lapos tányérsapka volt a fejükön és alpesi virág a sapka ellenzőjén. Időnként három szólamban el-elbődültek és egy ösgermán érzelmek által megtisztult puritán dalocskát hoztak fel gyomruk mélyéről. Úgy néztek ki, mintha egy francia karrikaturista gúnyolta volna a bocheokat. Bécsben egy aprótermetű, hetyke bajszú emberke cihelődött fel a vonatra, fel-alá szaladgált a folyosón alkalmas hely után kutatva, míg végül is fülkénkben

állapodott meg. Leült mellém, megtörölte a homlokát és ijedten nézett a dalosszövegség csupacégszűség tagjaira. Aztán kihúzta zsebéből a Marianne-t és olvasni kezdte. Oh, az első francia! — gondoltam magamban és úgy tettem meg boldogsággal, mint fülkénk a németek dalával. Salzburg felé röpi már a vonat, amikor a kis francia nem bírta tovább a germán lélek dalos mámorát és csöndesen azt kérdezte tőlem: „Uram, nem volna kedve önnek is énekelni? Felváltva fogunk dalolni német kántársainkkal!” Boldogan ajánlokotam katonának arra a kis nemzetközi háborúra, mely most ez alkalommal itt, ezen a kemény-padú kupében lángolt föl. „Hogyne! Boldogan — feleltem. Énekeljük talán a Marseillaisait!” És abban a pillanatban, hogy a „Das deutsche Heer siegt überall” című ropogós indulót abbahagyták a németek, a mi hangunk dübörgött fel az új élet felé robogó vonat fülkéjében. Allons enfants de la patrie... — bömböltük torkunkszakadtából, körülbelül akkora negyödöddel, amekkorával egy rossz katona süti el puskáját a háborúban. A várt hatás nem maradt el. A „Gotterhalte...” dallama búgott fel három felette meggyőző szólam kíséretében, olyan kísértetiesen, mint a sránel zúgó füttyülése. A harc már javában állott, már egyszerre énekelünk, a kis francia tombolt sovínista lelkesedésében, amikor az egyik német, a basszista, magából kikelve, dagadó erekekkel a nyakán, nem felállt, felágaskodott a helyéről és dörgő, ágyúszóhoz hasonló hangján beleüvöltött a nemzetközi háborúba: „Saujud!” — hörögte és mint aki egy harapásra falta volna fel az ellenséget, fuldokolva bukott vissza a padra. „Ah, Saujud!” — lelkesedett olyan meglepett elégedettséggel a kis francia, mint aki régi ismerősre bukkan. És mire a vonat Innsbruckba ért, ha nem is barátit, de azért szívélyes egyetértésben szidták együtt a zsidókat. Oh, milyen boldogító tudat, — gondoltam ekkor magamban — hogy ezen a földön azért vannak még kérdések, melyek megítélésében oly szívhezszóló együttérzés uralkodik a világ népei között!

Páris nem jelentett számomra újat. Arra már régen rájöttem, hogy ez a Páris nem a Villonok, Robespierrek és Voltairek Párisa, de mert a Louvrenak mégis csodálatosak a képek és mert Rodin szobrai a zökkenésnélküli francia kispolgárok szemétől még mindig nem lettek csúnyábbak, kavargó lélekkel éldélgéltem egy előkelő hotel hatvanhámas számú szobájában. Mindössze csak a reggelimet felszolgáló pincér idegesített, akinek ugyanolyan osztályöntudatnélküli ökörszeme volt, mint a mi inasunknak a Rózsadombon. Az első hetek heroikus küzdelemben múltak el, tühegyesre faragott problémák, elvek és világnézetek

kapalódtak bennem, mint gyermek a vajudó asszonyban. Egy pöttömnyi, jószágú nőfele szolgáltatta a mennyországot, Bonbon-nak nevezette magát és az egyetlen amit kért tőlem, az volt, hogy fotografáltassam le a füleimet, mert összes szeretőjének lefényképezett fület összegyűjti, eddig harminckilenc van, amiből azonban nem az következik, hogy züllött személy, hanem inkább az, hogy szenvedélyes gyűjtő. Egy napon azután (úgy emlékszem hétfő volt és esett az eső) észrevettem, hogy mérföldes léptekkel apad a pénzem. Az előkelő hotelben tehát felmondtam szobámat és doboznyi albérleti szobába vonultam. Egyik csapás követte a másikat. Bonbon egyik este kijelentette, hogy mélyen fájlalja, de nem tehet másként, fényképgyűjteménye ugyanis nem szaporodik és ezért kénytelen tőlem búcsút venni. Illendőségből forró könnyeket szivattyúzott kék szeméből és megígérte, ha majd egyszer gyermeke lesz, rólam fogja elnevezni. „Harminckilenc neve lenne most a kicsinek!” — mondta és mély sóhaj társágában örökre eltávozott. Három héttel később pénzügyi helyzetem folytán hideg vacsorát voltam kénytelen enni. Ez pedig az olyan embernél, mint én vagyok, az anyagi leromlás első és félreismerhetetlen szimptomája. És amint ettem az olcsó hurkát, megvilant előttem nyurga Lanciánk, gazdag kastélyunk és az ökörszemű inas alázatos arca. De azért nem irtam azzal pénzért. Mindössze valami nyugtalan aggodalom fogamzott meg bennem a hurka láttán. Hát vajjon melyik világnézet az, mely miatt a sült libát felcseréltem a porcos hurkával? Vajjon mi haszna van abból az emberiségnek, hogy nem sült libát, hanem hurkát eszem? Hát hogyan hasznosítsam magam a köz javára? Talán írjak regényt, novellát, verset, akkorát, hogy csak úgy dőljön belőle a világmegváltás? Igen, ez szép és okos dolog, de vajjon nem lesz-e mindegy a megváltottaknak, vajjon a rózsadombi kastélyban, vagy egy padlásszobában váltottam meg őket? Súlyos és idegölő kérdések. Egy milliomos fiútól már az is szép, hogy felveti őket! De mert egy félreértett világnézetnél alig van hatalmasabb dolog a világon, nem adtam fel a harcot. Olyan ostoba és bátor voltam, mint fegyver előtt az oroszlan. Egy napon azután, mikor kiteregettem a reggeliző asztalra a Matin-t, apró hirdetésen akadt meg a szemem: „Munkaközvetítő vállalat abtaksztiztásra munkásokat keres. Gustav Trompieux Rue Dom 21. Jelentkezés d. e. 11—1 óra közt.”

És itt muszáj egy pillanatra megállanom e vázlatos önéletrajz írásában. Képzajenek el egy milliomos fiút, akinek oly gazdag papája van, hogy csak igazán azért nem fürdik ezüstben, mert vízben fürödni kellemesebb, egy

milliomos fiút, aki olyan palotában lakhatna, melyben még az inas is nagyobb úr, mint egy köztársasági elnök és aki annyi tükhúst chetne — teszem azt — reggelire, hogy hús öntudatos szolgál megyőző hordani a tálaikat. Mármost képzeljék el ugyanazt a fiatal embert egy párisi bérház hónaposzobájában, egy pohár tej mellett magába roskadva, humspun ruhában, megvagyott, de meg nem talált forradalmi eszmékkal kipárnázva és egy apróhirdetéssel a szeme előtt, amelyben fizikai munkaalkalmat kínálnak. És ha mindezt elképzeltek, meg fogják érteni, hogy most kelle-e az önéletrajzot kimélyíteni az epika szent szabályai szerint, harminc fejezetben és ötszáz oldalon, most kellene, amint mondani szokták, feltárni az élet mélységeit és a lélek titkait kifecsegni az emberiségnek. Ime: itt kezdődik az új élet. Milliomos fiú ablakot pucol Párisban. Értik már, hogy mekkora téma ez? De éppen így megfogják érteni később, hogy ez az önéletrajz mért nem dagadt mégse vas-kos kötétté.

A hirdetés elolvasása után megálltam a tükör előtt és benne egy elegáns, humspun ruhába bujtatott fiatalemberrel találkoztam. Nem — gondoltam magamban — ilyen előkelően, ilyen úriosztályra fésült hajjal, ilyen hegyesre faragott nagy polgári körmökkel mégsem jelentkezhetik az ember ablaktisztogatókra! Nem tehettem tehát egyebet, mint hogy levágtam tövig a körömöt, összeborzoltam a hajam és csak másnap jelentkeztem Trompieux munkaközvetítő úrnál, amikor is erős szakállam eltüntette rólam az egykori jólálpoltság polgári jeleit. Az iroda bejárata előtt vagy ötvenen sorakoztak: így áldogálhatnak a holtak lelkei Szent Péter előtt a mennyországban. Körülöttem sárgaarcú, született proletárok várakoztak, fürkésző szemmel lestek rám és megszagolták bennem az idegent. És amit akkor éreztem először: ők is idegenek voltak énnekem. Mi lenne, ha most elmondanám nékik, hogy apám diadalmas bankvezér és hogy anyám fülében akkora gyémánt lóg, hogy megvakul tőle egy egész társadalom? És mi lenne, ha most elmondanám nékik, hogy alapjában véve én az ablakokon nem is a foltokat, hanem a magam elveit akarom fényesre pucolni? De nem elmélkedhettem tovább, mert Trompieux munkaközvetítő úr jókedvű hangja ismét felcsattant: „Látom — mondta — maga egy rendes fiatalember. Magát alkalmazzuk.“ Tőlem balra egy egyáltalában nem rendes öreg munkás állott, idegesen nézett körül, összegombolta a ruháját és vastag ujjaival átfésülte a haját. Hátha őt is rendes fiatalembernek nézik! Az iroda mögött lévő udvarban mindegyikünknek kiosztottak egy vedret, két rongyot meg egy

létrát és elindítottak. És amint kettesével lépdeltünk Páris vén utcáin, vedrellel és létrával a nyakunkban, eszembe jutott, hogy azért az élet mégis csak szép, mert hála Isten mindig lesznek piszkos dolgok, amelyeket ki lehet pucolni...

A Lafayette-áruházzal harmadik emeletének nyolc ablakát bízták rám. Nemes és vakmerő feladat. Létrámat az ablakfának támasztottam és ahány fokot megmásztam rajta, annyival magasabban éreztem magam az új élet útjain, de azért az ablakpárkányt, amelyre oly esetenlül kúsztam fel, éppen olyan bizonytalanul találtam, mint az elveimet. Fölöttem az égbolt nemzetközi kékséggel terpeszkedett szét és alattam gépekké süllyedt emberek és emberekkel nemesedett gépek rohantak föl-alá. De e vakmerő helyzetemben is káprázatos buzgalommal viaskodtam az üvegre tapadt porral és mocskokkal, mert ha az ember egyszer belejön a hősiességbe, nem egykönnyen lehet azt abbahagyni. Már délfelé járhatott az idő, nehéz veríték gurult végig az orrom alatt, amikor valaki megfogta a létrám szárát és hazai nyelven így kiáltott fel hozzám: „Hé, Kálmán, te már a jómódtól azt sem tudod mit csinálj!“ Ijedten néztem le. A létra lábánál fiatal, rosszul öltözött ember állott. Azonnal megismertem: Kókay volt, a pesti művész-kávéházból. Kókay, az egykori lelkes népszónok-proletár, aki oly fölségesen cimbalmozott, miközben én az isteni Lola villanykörtéhez hasonló vállait csókolgattam. Lesiettem hozzá. „Te hogy kerülsz ide?“ — kérdeztem és ujjaink összeölelkeztek. „Gépgyárban dolgoztam, most munkanélkül vagyok. És te?“ — Elindultunk. Vödörrel, létrával, mindent otthagytam az áruházból és neki-láttunk a boulevardoknak. Ömlött belőlem a szó. Mindent elmondtam egy szuszra, pontok és vesszők nélkül futott ki belőlem az életem, Zsiárfi beszéltem, apámról, a világegyetemről, az inasról, az elvekről, világnézetekről, erkölcsről és emberi butaságról, párisi utamról, apadó pénztárcámról és a heroikus ablakpucolásról. De hirtelen abbahagytam és megálltam: „Mondd, mért mondtad, hogy én a jómódtól már azt sem tudom mit csináljak?“ Kókay rámnézett, aztán belémkarolt, olyan szorosan, mintha titkot akarna súgni:

— Ide figyelj, te marha, — kezdte — ez az egész ablakpucolási ügy, ez egy undok és nyálas romantika, aminek semmi értelme sincs. Ez olyan Courths-Mahler-féle dolog balfél. Rossz és olcsó baloldali ponyva. Kijátszod magad proletárnak, holott csak egy tizfilléres regény giccs hőse vagy. Azt hiszed, hogy valami lángoló forradalmi cselekedetet követsz el, amikor hátad mögött egy óriásbankkal

nekilátsz ablakot tisztogatni? Nem öregem, te csak maradj szépen otthon, olvass jó és okos könyveket és süttésd barnára a hasadat a naptól. Ez részedről lényegesen bölcsebb, mint szentimentális elvi-dührohámok miatt ablakot pucolni Párisban. Mert azon felül, hogy hülyeség amit csinálsz, még gasság is, sőt antiszociális gasság, mert ezen a világon vannak még emberek, akiknek a papájuk nem bankvezér és akiknek nem áll módjukban megbokrosodni attól, hogy kis háziforradalmaikat a selyempaplan alatt szövik és akik — szavamra mondom — rászorulnak arra a nyomorult tíz frankra, amit te most itt megveszkekedett proletár-vágyálmáidban eltisztogatsz az orruk elől. Nem, kedves barátom, proletárnak születni kell, nem lehet azzá máról-holnapra felcsapni és benősülni sem lehet, mint egy jólmenő norinbergi üzletbe. Nem, ez nem megy. De ha mindenáron menekülni akartál abból a világból, amelyben, amint mondog, csak az inasnak van osztályöntudat nélküli ökörszeme, úgy miért nem mentél cifra kis yachton az oceánra halakat zavarni, vagy miért nem igyekeztél oroszán vadászatra? Mért éled ki nagyúri kedvteléseidet és mért keresed lelked elvesztett egyensúlyát éppen az ablakpucolás körül? Nem, ez az ablakpucolási ügy, ez ferelmes luxus, sőt perverz luxus és még a Rockefellernek sincsen annyi pénze, hogy az ilyesmit megengedje magának. Milyen jogcím alapján tola kszol te a mi világunkba? Persze, ha mindenáron a haladó és baloldali eszmék világában akarsz élni, úgy, hidd meg nekem, lehetsz te baloldali a perzsaszönyegek és márványoszlopok világában is, de aki a selyempaplan alól a pokróc után vágyódik: az örült, de még nem baloldali. De törekvéseidet tiszteletben tartom és elismerem, hogy mint polgárnak is, ha valóban vállalsz minket, akár akkora szereped lehet, mint a Mózesé, aki el-

vezette népét és megmutata neki az új világot, de ő maga még a régiben halt meg. És most ne okoskodj sokat. Eridj haza, csomagold össze holmidat és ülj föl az első vonatra. Odahaza pedig borulj szüleid és Ziad nyakába, azzal a biztos tudattal, hogy ismét rendes ember lettél. Ez az egyetlen, amit tehetsz. Mert ablakot pucolni Párisban? Nem. Erről beszélni sem lehet.

Valóban így van. Erről beszélni sem lehet. Egy szót sem. És talán most már megértik, hogy mért nem dagadt ez az önéletrajz mégse vaskos kötetté? Mert csak nem kívánhatják tőlem, hogy szégyenszemre és szemlesütve mondjam el a többit? Végte ré is mindenkiben van egy kis szellemi-szemérem érzés, még egy önéletrajz íróban is. Csak a történeti hűség kedvéért jegyzem föl, hogy két nappal később a budapesti gyorsvonat egyik elsőosztályú fülkéjében üldögéltem, szabályszerűen, mint ahogyan az egy rendes emberhez illik és öt hónapi világnézeti-durcáskodás után, anyakönyvvezető elé vezettem Ziat. Anyám szeme csillogott a büszkeségtől, hogy a fia mégis csak rendes ember lett, apám pedig elégedetten dörszölte lílaeres kezeit. Zia halottsapadtan állott mellettem és mialatt az anyakönyvvezető a legkülönbözőbb jókívánságokkal halmozott el, a fülembé sügta: „Rosszul vagyok...” És ekkor eszembe jutott, hogy ha majd egyszer az a parányi emberke, aki miatt Zia ily halottsapadt lett az anyakönyvvezető előtt, meg fogja írni önéletrajzát, vajjon kezdheti-e másképpen, mint így: „En már akkor üldögéltem átfont karokkal egy hölgy fenkölt szíve alatt, amikor egy nemzetiszínű szalaggal átkötött, pozsgásarcú úriember így szóltott ahhoz a hölgyhöz, kinek szíve alatt üldögéltem és ahhoz a férfiúhoz, ki e hölgy mellett állott: „Önökét ezennel a törvény nevében házastársaknak nyilvánítom!”

MAGANY

Weöres Sándor.

*Madarat fogtam. Megsimogattam
és elpusztult a kezem alatt.*

*Gyümölcsöt akartam adni a gyerekeknek,
de nem várta meg, elszaladt.*

*Szeretek egy lányt. Tetszik neki,
a hiúságát legyezgeti.*

*Henyélek, mások dolgoznak helyettem,
szívemben ezer tücsök hegedül.*

*Van ágyam, pénzem, ételem
s egyedül vagyok, egyedül.*

SCHUMANN

írta: THOMAS MARK.

1.

„Életem legnagyobb öröme, hogy műveimet előadom“ — mondta *Chopin*. Ennél érthetőbb öröm nincs. Oly színdarabot írni, amelynek minden szerepét az ember játsza: ő a győztes, ő bukik el, ő szeret, őt szeretik, egy helyen, ami ő, ő beszél, ő sír, ő deklamál. A zongora az egyedüli hangszer, amely több, mint hangszer: az ember egészét igénybeveszi, egész testi valóságát, zenekar és mégis zongora: hangszer és orkeszter. Az ember maga a vonóska, a fúvósok, az ütők, a karmester és a közönség. Amikor az ember zongorázik, olympiai életet él: minden részével részt vesz abban, amit tesz, — ez az egész ember hangszere. *Chopin* legnagyobb öröme minden ember legnagyobb öröme, az olympiai életmódban való öröm: pompás harsogás a billentyűkön, rohanás, ugrás, dobás, hadonászás, birkózás — olympiai játék, az ember teljességének öröme afölött hogy teljes: az ujj, kéz, láb, szem, fül, csipő; nyak, fej, váll, kar és mell dekatlona.

Schumann sohasem érezte az olympiai örömet. Műveit mások adták elő, nem ő. Amikor tanult, állítólag azért, hogy a készséget gyorsabban érje el, valami praktikát űzőt kezével s ujjai megmeredtek. Azt mondják kín volt hallgatni, amikor komponált: nehezen turkált a billentyűk között, dadogott, sántított, hangjait nem tudta sem összefogni, sem szétválasztani. Akik hisznek abban, hogy ilyesmi nem tartozik az ember sorsához, azt mondják: *Schumann* ujjai azért bémult meg, mert hibát követett el. Akik ebben nem hisznek, azt mondják: *Schumann* hibát követett el, hogy ujjai megbénuljanak. Ha erre az a válasz, hogy ilyesmit csak örült követhet el, akkor azzal a kérdéssel lehet felelni: hát nem volt *Schumann* örült? Nem örült mindenki, aki az olympiai életmódban szándékosan hibát követ el? Nem örültség, hogy az ember megrontja saját magát, tönkreteszi azt a képességét, amiből a legnagyobb öröme fakadhat?

A élettechnikai fordulat azért látszik lehetetlennek, mert, amikor megmérjük, nem szoktak mélyebbre ereszkedni a pszichológiánál: — valószínűleg különös okuk van arra, hogy ne lássanak mélyebbre. A pszichológia mindig és minden körülmények

között másodrendű: csak az tűnik ki belőle, hogy mit csinál az ember, az sohasem, hogy miért csinálja. Aki csak önáltatást keres, az itt megtalálja. A pszichológia mindent megmagyaráz, mindent megértet. Tout comprendre c'est tout mépriser, mondja *Nietzsche*. Ennél több igaz: tout comprendre c'est tout apatir. A pszichológia nem ismeri azt, hogy: flectari si nequeo superos, Acheronta movebo — ha nem bírom megnyerni az isteneket, felidézem az alvilágot“. A lélekről való egész tudás sohasem fog elvezetni a transzcendenshez, sem az istenekhez, sem az alvilághoz, nem akarja felfogni, hogy az isten és az alvilág magasabb valósága irányítja az embert úgy, hogy az istenek megadják az embernek az olympiai örömet, az alvilág a megbénult kezét.

Schumann Róbert, amikor ott kotorászott a billentyűkön és verejtékezett ahelyett, hogy végignyargalt volna rajtuk, mint egy görög futó és nyögött ahelyett, hogy szavalt volna, piszmogott, ahelyett, hogy eldobta volna diskosát, az alvilágot idézte. Túlkorán volt. Még nem tudta, nem fogja-e tudni megnyerni az istenek tetszését: fiatal volt még ahhoz, hogy kénytelen lett volna lemondani az olympiai győzelemről s így kénytelen lett volna hivatkozni béna kezére, hogy nyomorék ujjaiával igazolja bukását. Megelőzte önmagát. Még mielőtt kiszállt a küzdőtérre, feladta a harcot. Elég sok olyan ember van, aki lefejezése előtt felakasztja magát. Sohasem fog kiderülni, hogyan játszott volna: hogyan tündöklött volna a „Papillons“-nal, vagy a „Karneval“-lal, miesodra misztikus borzongást tudott volna kelteni a „Szimfonikus etüdök“-kel, vagy a „Kreisleriana“-val, milyen lángot tudott volna elmondani a „Nouvelletek“-kel, vagy a C-dur fantáziával. Miért nem volt önbizalma? Miért nem hitt *Schumann* az olympiai győzelemben? Vagy így helyesebb: miért nem volt *szabad* hinnie a győzelemben? Miért *kellett*, még mielőtt az istenek elé lépett volna, felidézni az alvilágot? Örült volt! — de miért volt örült? — miért kellett örülnie lennie?

2.

„A szavak, írja *Anderson*. érzékeny holmik, amik hazugsághoz vagy költészet-

hez vezetnek“. A hangok még érzékenyebb holmik amik, mámorhoz, vagy betegséghez vezetnek. A zene mindig extatikus állapot és extasis felidézése: de az egyik hang a hevített életérzést idézi, a másik a hűtöttet. Felfokoz, vagy lefokoz. Mámort kelt, vagy megbetegít. Sohasem élet az, amit a zene mond, mindig több, vagy kevesebb, mindig önkívület és csábítás az önkívültre: élet-többlet, vagy élethiány és kényszer arra, hogy az ember mámoros legyen, vagy beteg. Ami a mámorhangot a betegséghangtól megkülönbözteti csak árnyalat, de oly árnyalat, aminél fontosabb és lényegesebb egyáltalán nincsen. Van egy vonal, a vonalon innen ugyanaz a hang örömhang, túl, szenvedéshang, — nem is vonal ez, mert sehol sincs, mégis van. A hang belső természetéből folyik és következik, hogy ugyanaz, mint a másik, de sohasem ugyanaz; az azonosság, ami közöttük van inkább elválaszt, mint összeköt. *Christiansen* azt mondja, hogy a művészet az élet magassági pontja és ez a pont kettős: a tagadás távolsága és az igenlés fokozása — Höhe der verneinenden Entrückung und der bejahenden Steigerung. Az önkívületnek ez nem mámor — és álom — oldala, nem *Dionysos* és *Apollon* ellentéte, mert egyáltalában nem oldal és nem ellentét. Két egymást teljesen kizáró világlényeg ez: *Dionysos* ellentéte nem *Apollon*, hanem *Buddha*. Csak akkor fogja fel az ember teljes mi-voltában azt, hogy miről van itt szó, amikor meghallgatja *Buddha* nagy tűzbeszédét: „minden ég, a szem ég, a jelenség ég a szemben, a fül ég, a hang ég a fülben, az orr ég, a szag ég, a nyelv ég, az izlés ég, a test ég, a tapintás ég, az értelem ég, a gondolatok égnek — a gyönyör tűzében, a bűn tűzében, a tévedés tűzében, a gond, a gyász, a kétségbeesés, a szenvedés tűzében“. Milyen szörnyű *Dionysos*sall való azonosságnak megegyezésnek, tökéletes egységnek látszik ez a rettenetes égés, mennyire mámornak, mennyire az életigenlés fokozásának, — de mennyire ájultság, mennyire a tagadás távolsága, betegség, hiány: mennyire nem olympiai ez a tűzbeszéd, mennyire nem *Chopin* játéka, nem a futás, az öröm, a birkózás elragadtatása, hanem a másik elragadtatás, az életromboló, kedvetlen, fáradt, szenvedő, kétségbeesett extasis. Az embernek van egy ösztöne, amelyik az elmúlásban is a keletkezést látja, a romlásban is a növekvést, keresés nélkül megtalálja mindazt, ami emeli, buzdítja, fokozza, az égésben örömet leli és ég, tűzbe lép és gyújt; ugyanaz az ösztön a keletkezésben is az elmúlást látja,

a növekvésben is a romlást, keresés nélkül megtalálja mindazt, ami süllyeszt, elkedvetleníti, távolságba viszi, az égésben szenved. *Dionysos* az olympiai élethez vezet: a rohanáshoz az erőfeszítéshez, vadászathoz, színházhoz, játékhoz; *Buddha* elvezet az olympiai élettől: az aszkezishez, az önmegtágadáshoz, magányhoz, remetességhez, koplaláshoz, önkínzáshoz. Az egyik a mámor, a másik a betegség. *Dionysos* az igen, — *Buddha* a nem. *Dionysos* az istenek megnyerése, *Buddha* az alvilág felidézése. A művészet mindig transzcendens pontról indul el: a mámor isteni helyről szól, a betegség alvilági helyről. Ugyanaz a fül hallja.

3.

„A betegség, írja *Novalis*, megegyezik a bűnnel abban, hogy transzcendens.“ „A betegség az ember kiváltsága az állat és a növény fölött.“ „Az ember szenvedésre született“ — „jele az önrömbölés ösztönének“ — a betegség testi örület, — „a szervek viszálya“. *Wassermann* írja, hogy a szenvedésnek az a vágya, ami az egész emberben megvan, megvan az egyes szervekben is, minden szerv külön is szenvedni akar. A szervi baj. Mert abban a pillanatban, amikor az élet nem olympiai, hanem alvilági irányban áll nyitva, a kiváltságot nem a növekedésben, hanem a romlásban látja, vezető gondolata nem a teljesség, hanem a hiány: — öröme nem az olympiai élet, hanem a szenvedés. Ez a plaisir de la douleur. Van ilyen örület? Elképzelhető az, hogy van ember, aki kedvét leli a szenvedésben, a „szervek viszályában“? Aki kiváltságot lát a betegségben? Erre megint csak az a kérdés lehet a válasz, hogy: nincs aszkezis? nincs önmegtágadás? nincs koplalás? nincs önrömbölés? nincs betegség? nincsenek elnyomorodott kezek, amik nem tudják előadni saját műveiket? Nincs buddhizmus, amelyik az életet tehernek, gyötoremnek, hiábavalóságnak, szenvedésnek nézi amelynek minden gesztusa megvetés, utálat, elfordulás, távolság? Nem mondja *Keyserling*: „Ich bin ein einziger Erleiden“? Nincs ember, aki az alvilági életrombolást szabadítja fel magában és, akinek ittléte örökös tiltakozás saját ittléte ellen: aki itt van és nincs itt, játszik és nem akar játszani, él és nem él, ég és nem ég, aki nem „szenvedésre született“?

„A betegség megegyezik a bűnnel abban, hogy transzcendens“ — mondja *Novalis*, ami azt jelenti, hogy a betegség egyáltalában nem anyagi, nem földi eredetű

valami, sőt éppen az életnek az életen túl levő erők segítségével való befolyásolása. És, amikor a betegség a bűnnel megegyezik, vagyis, amikor kitűnik, hogy mindakettőben ugyanannak a világlényeknek befolyása nyilatkozik meg, nem táruul az ember előtt az egész alvilág? — a sánta futó, a béna diskoszdobó, a dadogó színész, a gonosztevő pap, a eszkefogó államférfi, a gémberegett kezű zongoraművész? Nem egy lezúllott elaljasodott, nyomorult, szenvedő, beteg élet ez? — nem az alvilág dühe nyilatkozik meg? — nem az ember kétségbeesett elfordulása az Olymposztól és nem ez az „Acheronta movebo“ az alvilág felidézése? A görössé vált ujjak elárulják, hogy az ujjakhoz tartozó ember örült volt, mert hiszen a betegség „testi örület“. Az örület pedig elárulja, hogy az ember buddhista volt és az alvilágot imádta. Az alvilági embernek is megvan a maga boldogsága. Öröm ez is. Micsoda öröm! „This idiotism of maniacal self punishment — ahogy *Powys* mondja: „az önbüntetésnek ez a maniákus idiotizmusa.“ Sántaság, dadogás, züllés, korgó gyomor, rongyok, gonoszság, nyomorék kéz, korbács, szöges fekhely, szenvedés, tagadás, sebek.

4.

Schumann műveiben, ha az ember őket hangversenyteremben hallja, mindig van valami különösen nem odaillő, ami egyszerre többlet is, hiány is. A terem tág. Sok az ember. Nem ez a hely az, ahol mindaz, ami a műben van, megjelenhetik. *Wagner* sohasem *Wagner* a szobában, mert mindig drasztikus mob-technikával dolgozik és egész hangszerrelése a szöszék-demagógia együtt a szemfényvesztő meledramával (hurenhafte Instrumentation, ahogy *Nietzsche* mondja). *Schumann* csak a szobában *Schumann*. Lehetőleg egyedül, zárt falak között, kályhameleggel, este, lámpafénynél. Itt bontakozik ki teljesen a schumann művészet magányos tépelődése, bibelődése, elmosódott, zárt, füledt, melankolikus metafizikája. Aki csak hangversenyteremből ismeri, nem ismeri. Nem tudja, mi benne az a különös szín, ami csak benne van meg és ami benne a lényeges. Ez nemcsak zongoraműveire vonatkozik: kvintettjére, kvartettjére, dalaira és a-moll koncertjére is. Lámpafénynél, fűtött szobában, egyedül szólal meg *Schumann* minden hangja a maga teljes mivoltában. Mi ez a schumanni hang? — a meghasadt hang. Egészen finoman meghasadt hang, mint egy különösen nagy gonddal készült

porcellán vázán levő hajszálvékonyaságnál is keskenyebb hasadás. Még nem is látni Csak, ha az ember megköppintja, akkor hallja, hogy a váza hangja már nem tiszta. Valahol elhasadt. Nem tudni hol. Tem tudni *Schumann* hangja hol hasadt meg, nem is hallani még, csak érezni. Ennél az érzésnél nyugtalanítóbb és kínosabb egyáltalán nincs. Az ember a C-dúr fantázia második tételét játssza. A nagy tört akkorok után, amelyek alatt a zongora majd le roskad, különös rész következik. A dallam olyan, mintha keskeny résen éles szél fujna át. Itt ébred rá az ember a meghasadt hangra. Előveszi a harmadik tételt és látja, hogy a hang itt sem tiszta. Előveszi Kreislerianat, eljátssza az első számot, a másodikat, az utolsót, a Novellettekben ugyanazt hallja, a Faschingsschwankban ugyanazt. Az a-moll koncertben érezni a legjobban. Oly fájdalmas és mégis olyan csábító, olyan borzongatóan szép és olyan ijesztő, olyan kísérletes, olyan édes, riasztó mosolyában annyi átható szenvedés van, annyira égeti az ember fülét, simogat, hív, búvól, elvarázsol és olyan fojtogató, ideg-bűvöl, — hogy az ember megrévetve hagyja abba. Lehetetlen ezeket a hangokat bűntetlenül hallgatni, — lehetetlen meg nem hasadni, el nem pattanni, lehetetlen nem érezni a plaisir de la douleur, nem átvenni a szenvedésben való öröm idiotizmusát, az önrombolás kéjét, nem elveszni teljesen egy szörnyű gyönyörben, amely meghasítja az embert, — de úgy, hogy senki se vegye észre, csak a meleg téli szobában egyedül derüljön ki a kísérletes bűn, — meghasadni úgy, hogy egészen lássék, csak, ha megköppantja valaki, akkor tűnjön ki, hogy már nem tiszta.

5.

Schumann a-moll koncertje fehér. Az a-mollban mindig a fehér az uralkodó szín, éppen úgy, ahogy az es-durban a kék, a cis-mollban a sötétvörös, az f-mollban az okkersárga, a g-mollban a zöld. „A noir, e blanc, i rouge, u. vert, o bleu“, — mondja *Rimbaud* és ha valaki egyszer meg fogja írni, hogy az f-durnak sárga színe van és mézíze, a lilának bors íze van, nyirkos tapintású és halalos, a cinnberzöld keserű, forró, mérges és tömör, az kénytelen lesz belátni majd, hogy mennyire jó úton jár *Spengler*, amikor azt mondja: az érzéki tapasztalat kétértelmű: „das gewahrwerden kosmischen Taktes nennen wir Fühlen, das mikrokosmischer Spannungen nennen wir Empfinden — a kozmikus ütem érintésére

való feleszmélés az érzés, a mikrokozmoszikus feszültség az érzékelés“.

Volt egyszer egy fiú, aki olyan nagyon szegény volt, hogy csak nyerhetett, így hát azt gondolta elmegy a királyhoz és megkéri a legszebb leánya kezét. El is ment, meg is mondta mit kíván, de a király csóválta a fejét, mert hogyan adja legszebb leányát ilyen szegény fiúnak?

— Jól van, szólt végre a király, neked adom a leányomat, de előbb teljesítened kell, amit mondok. Reggel, amikor felkel a nap, kapd el a sugarát, csavard fel az orsóra, de folyton csavard, amíg lenyugszik és vigyázz, hogy el ne szakadjon.

A szegény fiú megtette és akkor a király azt mondta:

— Jól van, neked adom a leányomat, de előbb teljesítened kell, amit mondok. A napsugárból szőjj ruhát, de vigyázz, hogy árnyéka ne legyen, csak fénye.

A szegény fiú megtette és akkor a király azt mondta:

— Jól van, neked adom a leányomat, de előbb teljesítened kell, amit mondok. Öld meg a holdat, vérét erszod egy dézsába, a napsugárból szótt ruhát mosd ki benne, aztán szedd le a csillagokat és varrd fel rá, de vigyázz, hogy egy se szakadjon le.

A szegény fiú megtette és akkor megtartották az esküvőt. De nem süttöt a hold, mert meg volt ölve, a csillagok se ragyogtak, a nap sem szórta sugarait. Elszomorodott erre a szegény fiú és azt mondta:

— Ruhát szóttam neked napsugárból, most nincs napom. Hold véreben mostam, most nincs holdam. Csillagokkal díszítettem, most nincsenek csillagjaim. Mondd csak, te vagy az én napom, holdam és csillagom?

— Nem én vagyok, szólt a királykisasszony, a nap, a hold, a csillag csak az én ruhám. Vesd le rólam és akkor meglátod ki vagyok.

A szegény fiú levette a ruhát, aminek nem volt árnyéka, csak fénye, amit a hold véreben mosott, amire a csillagokat felvarrta s akkor eléje tárult a végtelen örök élet, amelyik kék volt, mint a szem, mint a tenger, mint az ég.

Kék — ég — végtelenség
Zöld — rügy — gyengédség
Piros — láng — élet
Sárga — árpaszem — érettség
Lila — hunyor — örültség
Fehér — papír — távolság
Fekete — füst — homály
Szürke — kő — mozdulatlanság
Barna — föld — szentség.

Amikor az ember kezdi megérteni az a-moll koncert fehérségét, azt, ami benne másra vissza nem vezethető valami, akkor megérti azt is, hogy nem lehet mélyebbre menni: kénytelen ugyanarról a vonalról vett megfeleléseket elővenni. Ez az érzéki tapasztalat a fehér. Mi ez a fehér? „A fény legmagasabb ereje, mondja Goethe, mint a napfény, vagy az oxigénben eléggő foszfor, vakító és színtelen... az átlátszó tapasztalati szempontból már a megzavarodás első foka... a tökéletesen zavaros pedig a fehér, a közömbös, világos, átnemlátszó tér kitöltése“. A fehér a fény megzavarodásának első stádiuma, a tiszta fény elhomályosodása, — ugyanaz a valami, ami meghasadt hang, — elfáradt, megbetegedett fény. Fehér hang annyira, mint zavaros, nem átlátszó, nem a maga intenzitásának teljességében levő hang, — egy belső örület kezd dolgozni benne, szenved, kedvét leli a maga szenvedésében. Nem az életöröm szól benne, hanem a betegség, nem az olympiai hang szól benne, hanem az alvilági: a plaisir de la douleur jele, a Verneinende Entrückung, az idiotism of maniacal self punishment. Sohasinosen szó elválasztható és elválasztott jelenségekről: az a-moll koncert hangja utal az egész műre, a mű utal a szerző minden művére, a művek a szerzőre, a szerző a világra, a világ a magasabb valóságra, a merre nyitva áll és ahonnan ösztönzését kapja. Sohasem a hang szólal meg, hanem a világon, emberen, műveken keresztül mindig a magasabb valóság. Az ember sohasem a hangot fogja fel, hanem a magasabb valóságot — a kozmikus ütem érintését; ahogy Spengler mondja, — azt a transzcendens valóságot, ami túl van az életen. A fehér hangban a zavar szól, a betegség, az örület, a meghasadt hang: már nem tiszta fény, hanem megtört, fehér, — már nem örül az olympiai játéknak, hanem felidézi az alvilágot — már nem fokozza a valóságra mondott igent, hanem távolodik és tagadja.

Schumann romantikus volt, ami azt jelenti, hogy mint Rousseau, Novalis, Tieck, Jean Paul, Hölderlin, a Schlegelek, Weber, Schubert, Mendelssohn, Delacroix, talált egy világot, amely a valóságnál „több“ volt. Ebben a világban az emberek nem futottak versenyét, nem játszottak, nem birkóztak, csak álmodoztak arról, ami „több“. Ebben a világban nem is volt szabad játszani, birkózni, ugrani, nem volt szabad olympiai életet élni, nem volt szabad egész-

ségesnek lenni. „A betegség az ember kiváltságának jele“ — mondta *Novalis* s ilyen kijelentéssel *Rousseautól* kezdve az egész romantika tele van és tele van a kijelentés alkalmazásával egész *Wagnerig*, akinél már nincs is semmi egyéb, csak gennyes fekély, kéjes önmarcangolás, amfortaszi sebek világa és haldoklók hörgő szerelmi tébolya. Az egészség az alacsonyrendűség jele volt, legalább is nyomorék kezének kellett lenni annak, aki ember-számba akart menni, legalább sántának, tüdőbajosnak, sorvadásosnak. „Klassisch ist das Gesunde, Romantisch das Kranke“ — mondja *Goethe* és ugyanó tovább: „a romantika már beleesett abba a szakadékba és az újabb műveknél mélyebbre már nem lehet süllyedni“. Hogy gyűlölték *Goethe*t, mert ilyet mert mondani és hogy gyűlölték, amikor kiderült, hogy igaza van!

Schumann olyan világban élt, amelyben az örülség kötelező volt. Dicsőség volt, ha az embernek valamilyen emésztő nyava-

lyája volt, a zaklatottság a fensőbbrendűség jele volt, a hisztéria tiszteletet keltett, megcsodálták azt, aki lelkesedett a rossz szagokért, homályért, bűnért, félisten volt, aki álmatlanságban szenvedett, aki lezülött, az emberiség hőse a csavargó, a demi-monde, a megbántott, a rabszolga lett, *Victor Hugó* „Nyomorultjai“-nak és *Wagner* egész personage-ának világa ez, az — a világ. Talán meg lehetett volna követelni *Schumann*tól, hogy szembeszálljon azzal a világgal, amelyben élt, el lehetett volna várni tőle, hogy ugyanazzal a képességgel, amivel megbetegítette magát, megkísérelje egészségesse tenni, nem a világot, legalább a hangot, talán meg is volt benne az a lehetőség, hogy néhol mégis meglássa, mi a mánor, — a játék, az olympiai élet: de meg lehet gyógyítani az örülséget? Meg lehet mutatni annak, aki elvesztette az eszét, hogy elvesztette? Meg lehet győzni a mai embert afelől, hogy *Schumann* zenéjében él!

SZÁMADÁS

Hollós Korvin Lajos

*Kerek kedvem koporsóban,
nem volt részem soha jóban.
Egyszer volt jó, az is fájt,
azt is bántam akkortájt.*

*Vérem szívták száz piócák,
derekam alól a lócát
kihúzták a henyélők:
más jussán ingyenélők.*

*Megböködtek bamba kecskék,
kinevették a menyecskék.
Volt egy macskám, dorombolt
— s kisült róla: bolond volt.*

*Sok ember sok rosszat látott
s azt gondolták: a világot
megválthatják szavakkal,
s versenyt néztek a vakkal.*

*Málészájak meghápoztak,
voltak, akik nyakonfoztak,
s vonalzóval megmértek,
kik hozzám fel sem értek.*

*Bánatomban csak mosolygok:
kicsiny dolgok a nagy dolgok...
Máskép is lesz talán még,
de akkorra megállnék.*

MURÁNYI-KOVÁCS ENDRE: KÖNYVEK KÖZÖTT

Bevezető.

A középkorban a letűnt római világnak egységében talán legteljesebb alkotása, a római jog nemcsak jelentőségéből, de tisztaságából is mind többet és többet veszített. Néhány egyedülálló tudós azonban megérezve az ókor e nagyszerű hagyományának értékét, esendben visszafordul az eredeti forrásokhoz s megtisztítva ezeket minden idegen elemtől, egy új áramlat első képviselőivé válik. Ez az áramlat a humanizmus. A magányos jogtudós pedig *glosszásokkal*: rövidebb-hosszabb jegyzetekkel magyarázva a régi jogot s ennek hatalmas épületét, a maga egyenes vonalú felépítettségében a világ elé állítja, szerény és szerény munkása lesz a szellemi újjászületésnek, a reneszánsznak.

A római birodalom ekkor már régen leűnt. Egy új birodalom is — ha nem lenne csak álom — már egészen új alapokra épülne fel. De a római jog, a római kultúrának ez a legönállóbb alkotása, újra éléd a *glosszátorok* és utódaik a *kommentátorok* munkájának segítségével...

Ma, amikor napról-napra nyilvánvalóbbá válik, hogy az európai kultúra nemcsak válságban fuldokol, de fékétvesztett materializmusa miatt már végóráit éli, nem lesz talán érdektelen, ha egy-egy *glosszátor* újra dolgozni kezd. A pusztuló nyugati kultúrának egyik leghatalmasabb revelációja, az irodalom, — miként a középkorban a római jog — idegen elemekkel keveredik. Talán nem hívságos munka ennek az irodalomnak utolsó megnyilvánulásait szerény kommentárokkal kísérni, igénytelen glosszákkal tisztogatni.

Ezt kísérelem meg itt.

Hosszú könyvsorok előtt ülök. S a polcok mindig új és új könyvekkel telnek. Míg ezeket az új könyveket olvasom, akaratlanul is visszagondolok a régiekre. Visszagondolok azokra, melyek *örökre megmaradnak*.

Mégis: ezek a sorok nem fognak csak összefüggéseket vagy — horribile dictu — szabályokat keresni. És nem is fognak csak az úgynevezett *nagy művekkel* foglalkozni. Egy kis virág néha épp úgy rácsodálkoztatja az embert a természet erejére, mint a havasok hegylánc... Halk megjegyzésekkel, észrevételekkel kísérve és vizsgálva írásokat és embereket, csak utakra és tév-

utakra, igazságokra és hazugságokra akar szerényen rámutatni az új glosszátor, a hadkló kultúra és a könyvek szerelmese.

Irodalom és nem irodalom.

Írásművészet és írómesterség, irodalom és nem irodalom: két idegen világ, két külön ország. S a két országot az a határút választja el egymástól, melyet *Zola* — szigorúbban — a mesélők és pszichológusok közé von: az élet.

De a megye sokhelyütt keskenyedik s választóövekeink: lerögzített szabályaink sincsenek, melyek a két ország határkéréseit abszolút érvénnyel rendeznék. A becsületes glosszátor munkája súlyos felelősségvállalás. Hisz csak egy vezetheti: a szépség megérezése. A szépség pedig — ahogy *Cherbulicz* mondja — a „csalódások és titkok országa. Entitásnak, lényeknek veszszük, pedig aktus, eselekedet. Úgy képzeljük, hogy létezik a dolgokban, hogy készen találjuk bennök, pedig az igazság az, hogy előtűnik és bennünk jön létre. Tipusnak is vesszük sokszor, pedig mindig csak kivétel...”

A szépség nem rabja semmiféle megrogzított törvénynek.

A változó korok természetesen megalakították mindig a maguk formuláját. Az európai kultúráét, a mai irodalmét is ismerjük. De hiába állítottak fel törvényeket és szabályokat az esztétikusok tartalomra és formára, emberábrázolásra, szerkesztésre és stilusra, okokra és célokra — érezzük, hogy ezeket a törvényeket, ezeket a szabályokat bármely műalkotás megszegheti, áthághatja, eltiporhatja és mégis szép lesz.

A XII. század glosszátorára előtt ott állt Justinianus császár törvénykönyvének egysége. A ma irodalmának glosszátorára magára hagyatva jegyezzet.

De *hisz* az igazi irodalomban és ez a hit az ő ereje.

Mit értünk azonban *igazi irodalom* alatt? Ha tagadjuk a szabályok és törvények egyetemes jelentőségét, hogy határoljuk körül az emberi alkotások e csoportját?

És mégis: itt hiba. Én nem tagadam az esztétikai szabályok és törvények jelentőségét. Csak nem tartom őket abszolútumnak. Raszalnyikov szerint a *nagy emberek* átlendülhetnek a törvények korlátain. A könyv olvasó érzi és tudja,

hogy a *nagy író* alkotása majd mindig megszegi az esztétika merev szabályait. És talán nemcsak a *nagy művek* kivételek, de minden műre külön formulát kellene fogalmazni.

Es mégis mindezek ellenére a lényeg univerzális.

Hisz a természet is változó s az emberi léleknek is hány millió változata van? De mi megérezzük minden természeti jelenségben az örök erőt, az isteni törvényt és minden emberben az örök emberit. Mi más a művészet, mint a természetnek és az emberi léleknek tükrözése? Ezeknek örök vonásait meg kell hát, hogy leljük minden igaz műalkotásban.

Ezen az úton kell tehát megkeresnünk az igazi irodalmat is.

A kritikáról.

Lényegében ezek a sorok fejezetekre szelvedle, nagyrészt nem mások, mint összenemfüggő bírálatok sorozatai.

Mégis *egy* ember van mögöttük. Ez ugyan azt vallja, hogy a kritikusknak meg kell alázkodnia és szerényen magyarázni a *művet*, hogy nem szabad, mint egy bírónak ridegen és idegen ideálok felé tekintve ítélni fölötte. Mégis *egy* ember az, aki a sorok mögül lelkét is kivillantva, ezzel a lélekkel valami egységet ad annak a szerteágazó, holtágakba és tengerekbe torkoló széles folyamnak, ami az irodalom.

Németh László egy könyvnapkiadványban, a nála megszokott svádával és könyörtelenséggel fejt ki nézetét: miért nincs és miért nem lehet kritika Magyarországon s miért nem „szabad“ itt kritikusknak lenni? Szerinte azért, mert senki sincs, aki véleményét meg merné mondani, lévén ez — öngyilkosság. „De kritika azért sem lehet — írja ez az izig-vérig kritika-író — mert ha akadnak is öngyilkosok, a harakiri nem vonja a bűnösök fejére a természet erőit... Egy bírálat, melyet egy hatalmas író-tröszt kiadványáról írok, épp olyan keveset számít, mintha a Kalodont-fogkrémet bírálok meg egy ötszáz példányban készült röpíraton. Egyetlen kritika: ha nagyobb reklámmal másik fogpépet készítek...“

En nem tartom öngyilkosságnak a kritikát. Ha újságban, vagy folyóiratban *egyszer* megjelenik valakitől egy kritika, mely a sok nagyhangú feldicsérés között *tülságosan* őszintének tetszelegve, vadul nekítámad valakinek, az tényleg úgy tűnik, mint valami ellenszenv fellobbanó megnyilvánulása.

De egy igazságot kereső csendes *glosz-*

szátnak magányában, minden írásban csak az igazságot, az irodalom igazságát kereső jegyzetei — mégis csak más megítélés alá kell, hogy kerüljenek.

Talán szerénytelennek tűnöm, talán szegény naiv bolondnak.

Mégis beszélnem kell, mert az igazság keresése nyugtalanít, mint valaha régen, fiatal tavaszokon.

Es van ami vezessen. A hitem. És a jó akaratom.

Egy szabad lelkiismeret.

Vajjon ki lehetne a ma élő írók közül az, akiről e hasábkokon először szólanék, ha nem *Romain Rolland*. Mert *Romain Rolland* nemcsak nagy európai író, de talán az, akire azt mondhatnók, hogy *Európa lelkiismerete*. Európa lelkiismerete tolsztoji értelemben s az egyetlenül a jasznaja-poljanai remete halála óta.

Európa népeinek forrongó ellenségeskedése a XX. század elején két embert állított egyrészt a politikai, másrészt a szellemi pacifizmus élére: az egyik *Jaurés* volt, a másik *Romain Rolland*. Az elsőt legyilkolta a gyűlölet, a világháború kitorésének előestéjén, a másikat száműzte hazája. De a száműzött hangja a világháború verőzónében megerősödött és a népek legjobbjai a lobogó gyűlölet lángjainak *tűzvarázsa* mögül *Romain Rollandra* tekintettek. És tekintenek ma is.

Romain Rolland nagy író. A legnagyobbak közül való. Bizonyítékai ennek drámái — az első népdramák, — életrajzai, *Colas Breugnon*. Az elvarázsolt lélek regény-ciklusa és mindennek felett *Jean Christophe*. E miatt a hatalmas mű miatt lett jó néhány évvel ezelőtt *divat Romain Rolland*. S ugyane miatt *divat* ma öt dilettánsnak hazudni. Mert valójában az igazság az, hogy a háború rettenetes éveit után hitre vagyó lendülettel keresték az olvasótömegek a realizmusnak és az idealizmusnak, a valószínűségnek és a lehetőségeknek azt a szintézisét, melyet a *Jean Christophe* ketevei egy egész ember élénk állítása mögött reprezentáltak.

Ma Európa intelligens tömegei — a bárdolatlan fantazmagóriákkal beoltott észtvészettelt csöcselék-tömegek mellett — egy vigasztalan materializmus hálóiba buktak. A szellemietlenség diadalmaskodik legjobb esetben, ha nem a korlátlan butaság.

Ezeknek az olvasóknak *Romain Rolland* a maga ihletével és hitével és az egész *élet* felmarkoló művészetével — dilettáns.

Pedig valójában:

Dosztojevszkij a leglogikusabb építő, emberi, mert egyes alakjai mögött mindig mély távlat van: a gondolkodás és a lélek legmélyére hatoló analízis vetíti ezt elének.

Ha *Dosztojevszkij* építő, *Romain Rolland* egy hatalmas körkép festője. Sok-sok összekuszált szála az életnek fűzi alakjait egymáshoz. És emberi, mert alakjai mögött mindig mély távlat van: az *érzések* hullámzása hozza ezt elének.

És a csodálatos kontrapozíció, *Dosztojevszkij*nek, a misztikusnak varázseszköze a gondolkodás. A francia racionalizmussal széles területeken érintkező *Romain Rolland* írásaiban az *érzések* szuggesztívója dominál.

Romain Rolland könyveit nézem tehát könyvespolcomon. És ma, húsz évvel a világháború kitörése után, újra gyűlölettel mérgezett levegőben, fájdalom, de legaktuálisabb, ha Clerambault regényét veszem elő.

Egy szabad lelkiismeret története a háború alatt. Ez az alcíme és a lényege ennek a regénynek, melynek folyamán a világháborúban a háború céljának igazságáért lelkesedő (s így a háborúért lelkesedő) francia költő, fia halála után rádöbben a háború céltalanságára és gazságára. Ezért a megtalált igazságért síkraszáll és elbukik. Elbukik a társadalom butaságából és elvakultságából született gyűlölet miatt s meghal a gyűlölet parancsolta gyilkos golyótól.

Clerambault körül az egész társadalom, a háborúban megvadult, felforgatott, megnyomorított, félrevezetett és hazugságra, vagy némaságra kényszerített társadalom élete kavargó. Újra találkoznak Jean

Christophe piaci vásárával, de úgy, amint a világháború aljassága százszorosra nagyítja bűneit, a *nagy bűn* szolgálatába állítva egész mechanizmusát.

A *nagy bűn*: a háború, az észvesztett, céltalan gyilkolás. Ennek rugóit keresi az író, aki túljutva a materializmus tételein, nemcsak az úgynevezett *gazdasági kényszersűrűségben*, a hadiiparok kapzsiságában s a vezetők hitványságában találja meg a *szervezett gyilkolás* okait. Mert, hogy a tömegek nem mondanak és nem állanak ellent a félrevezető szavaknak, ez a szellem betegsége.

És míg az emberek nem jutnak el odáig, hogy szellemük felszabaduljon a *hagyományok és közvélemények* hazugságai alól, addig nem változik a világ arca. Addig panamista demokráciák szellemtelen katonái diktatúrákba, békétlen békék panamista háborúba fordulnak. És viszont. Ez az állandó vészterhes körfogás pedig nem változik meg addig, míg az egyes ember magába nem száll, míg a parancsoló butaság könyv-, acél-, arany- és gáz-fegyverei be nem rozsdásodnak, hasznavehetetlenné nem lesznek.

1917-ben, a legvadabb emberelésben írta ezt a könyvet *Romain Rolland*.

És ma, 1934-ben, mikor mind jobban és jobban némítják el a szabad szót, ölik a lelkiismeretet és a szellemet, sajnos, nagyon-nagyon aktuális.

Romain Rolland Európa lelkiismerete. Az emberiség lelkiismerete. Szava a lélek hangja és a szívé. Fegyverei a gondolkodás, a gondolkodtatás s a mindent megváltó megértés és szeretet.

HAJNAL

Írta: *Hárs László*

*Hajnalban elindul a bányász,
hajnalban elindul a gép,
hajnalban a föld színe páras,
még éjszaka volt az elébb.*

*Elülnek a hajnali álmok,
elillan az éji sötét,
be fájhat az ágyból kiszállnod:
elhagyod fehér melegét.*

*Be fájhat a hajnali város
ölen az a hajnali köd,
mely melleden ül, meg a sáros,
dér csípte kis élted fölött.*

*Be fájhat a hajnali ágyod;
még örzi nyomod puha toll,
de fönny már a fény színe bágyad
s a gép riadót zakatol.*

A MAI SZINPAD PROBLÉMÁI

(Befej. közl.)

Írta: VALÉR ERIK.

Mit tehetett a színház a világháború utáni kaotikus időkben? Utoljára a barokban tudta egyöntetű kifejezésre hozni korát. Már *Goethe* klasszicisztikus színháza, a romantika, a naturalizmus és nemes pátosz kora, mely csúspontját a meiningeni és Burgtheaterstílusban találta meg, kereste a kifejezőmódot. És végképpen századunk elején, amikor az építészetet és képzőművészetet a szecesszió és az izmusok forradalma kavarta fel, a színház sem tudott már mit kifejezni korából, ekkor kezdett saját utakon járni és kezdett stílust keresni. Ha egy kor stílusának, életfelfogásának kikristályosodását nevezzük művészetében, szokásaiban, életmegnyilvánulásaiban; színpadi stíluson egy *életfelfogás megnyilvánulását* kell értenünk a színpadon. A barokkig egy ez a kettő, azóta él a színpadi stílus külön életet.

A címünkben felvetett kérdésre ezzel az egy mondattal felelhetnénk: *a mai színpad centrális problémája a stíluskeresés.* A színpadi lét vagy nemlét kérdés máma: milyen stílust válasszunk előadásunkhoz. Ettől függ minden egyéb. Végtelen lehetőségei vannak: tudunk indiai mesejátékot, középkori misztériumot, commedia dell'arte-t, naturalisztikus drámát, operát és pantomimet, szóval minden eddig létezett stílust játszani. Van forgószínpadunk, betölthető színpadunk, körhorizont, vetítés, reflektor, megafon, ezerféle optikai és akusztikai eszközünk. A kérdés nem az, hogy ezek közül mit, hol alkalmazunk. A forgószínpad csak nem mély térdarabot ad, a nem forgónál lassúak az átdíszletezések; lehetséges szimultánszínpad, ahol egy díszletezés különböző helyein játszanak, lehet helyetábrázoló vagy csak teret jelző, esetleg csak egy konstrukció, melyen a színészek mozoghatnak; a színész mozgoghat realisztikusan, operaszerű nagy mozdulatokkal, bábszerűen vagy tánclépésekben; szavalhat, cseveghet, recitativoszerűen dalolhat; tömegek mozgatásában, egészen megvilágított vagy homályban hagyott színpadrészek fény-árnyék-játékaiban, hangok, zörejek, zene, hangszórók alkalmazásában végtelen lehetőségek állanak a rendező előtt. És mégis csak egy kérdést kell alapjában eldöntenie: az előadás stílusát. Ez magával hozza a többi, ennek következetes keresztülvitele dönti el minden eszköz használhatóságát.

Milyen legyen az előadás stílusa? (Erről hosszú esztetikai vitákat lehetne rendezni, teóriákat kellene fölállítani és megdönteni.) Európában jelenleg kétféle irány uralkodik. Az egyik az eklektikus-nyugati, ez tisztára a darabok szelleméből akarja megállapítani előadásuk stílusát. A másik az orosz színház: ennek elve, hogy kizárólag a ma szellemében játszunk, csak úgy és csak azt, ami ma aktuális, érdekes. Látunk az elsőre egy eklatáns példát, a legnagyobb eklektikus rendezőt, *Reinhardt*-ot; vizsgáljuk meg most az orosz színpadnál, hogy mire vezettek elvei.

Az orosz színház valamikor átfutotta az eklekticizmus ugyanazon stádiumait, mint amik náluk ma vannak, *Stanislavszky* alatt nagyszerű előadásokat produkált, melyeknek próbái, előkészületei hónapokot vettek igénybe. Tudjuk, hogy Otello előadásához Ciprusba, Julius Caesarhoz Rómába utazott tanulmányútra a rendezőkar.

De az orosz népszellem csakhamar mást követelt színházától. Legyen szabad itt idéznem *Gregor—Fülöp-Miller* nagyszerű művét az orosz színházról: „Az orosz nép számára a színház megváltás a világtól a fantázia által, 1917 óta mintegy pótléka vallásnak, magánéletnek, individuális életnek, sőt szerelemnek. A színház Oroszországnak határozottan többet jelent, mint bármely más népnek a földön, mert nagyobb, talán a legnagyobb helyet foglalja el szellemi életében. A kollektívszellem sehol olyan teljességgel nem érvényesül, mint a színpadon és sehol a régi rend megdöntése, új eszmék megvalósulása nem valósul meg olyan gyorsan, mint a színpadon.”

Hogy az orosz színház más irányban fejlődik, mint a miénk, azt speciális orosz körülmények magyarázzák. A szláv lélek nem individuális életre, hanem a nép nagy tömegeivel való egyesülésre vágyódik; amikor nálunk *Nietzsche*-s zval a felszabadítandó egyénről, ott *Dosztojevszkij* és *Tolsztoj* követelik a néphez való közeledést. Speciálisan orosz sajátság az antik-renaissance-barokk tradíciók szinte teljes hiánya, importáltsága, mely import ellen, mint minden nyugati ellen, az orosz lélek ősidők óta ellenkezéssel viseltetik. A mi színházunk az oroszoknak csak játék és látogat, holott ő élményt és valóságot keres.

Az orosz csak jelent akar, amelyben részt vehet. Más keres a színházban, mint mi, a színház fogalma más nála, ezért nem lehet egyszerűen átmásolnunk az orosz törekvéseket, ha tanulhatunk is tőlük. Az orosz színház részben kultusz, részben zsonglőrtáncosművészet, minden előadás egyszeri esemény, nem ismételt elmúltat, ma van és nem így volt és a közönség egész jelenével vesz a színpadi förtébenben.

Az első lépést ez irányban *Alexander Tairoff* tette meg még a háború előtt. Célja a színház teljes függetlenítése más művészetektől, a csak önmagát adó, nem műfajokra osztott színház, ahol tehát egy előadásban van tánc, zene, pantomim, dráma, a szabad színház, mely nem irodalmat játszik, zenét interpretál és főképpen nem a valóságot ábrázolja. A színház legyen egy világ, mely maga teremti meg a maga irodalmát, a maga zenéjét, táncát, kifejezéseit. Teljes sikerrel adott ilyen elvekkel néhány összeállított darabot (Pl. Hoffmann elbeszéléseiből összeállítva) de már képtelen egy Hamlet adására és ha igaza is van abban, hogy mindig színjátszó korokból nőttek ki a nagy színpadírók mégis *Shakespeare*, *Calderon*, és *Molière* jelentik a színpad tetőpontjait, ha le is írták műveiket, tehát „irodalommá” váltak. *Tairoff* az Oroszországban, ami az expresszionizmus nyugaton: szétörni a konvenció formáit, a művészeteket fogvatartó nyárspolgármentelést, hogy a töredékeket új logika szerint újra összeillesse. Az értelemezhez szól, ha színpadára konstrukciókat emel, ahol két híd és néhány cölöp jelenti Othello Velencéjét és fekete oszlopok között szaladó, vérvörös utak képezik a színpadot „valamely tragédia” számára. De használt *Tairoff* más színpadot is: kort és hangulatot jelző, nagy, egyszerűen érthető szimbólumokkal dolgozó architektónikus színpadot, mely a színpad terét építi fel. Hasábokból és hengerekből fölépít egy uccát, mely nem valóságos, hanem színpadi: sűrített, egyszerűsített, „az uccát” szimbolizáló. Ez lesz a jövő színházának egyik legfontosabb eleme. Különbön azonban *Tairoff* tisztára nyugati expresszionisztikus jelenség Oroszországban, ilyennek ismerték fel a forradalom is.

A mai Oroszország színpadi embere *Vsevolod Mayerhold*. *Tairoff* az oroszoknak nyugatian dekadens, *Mayerhold*, kultusz, népiünnepélyé emeli az előadást. *Tairoff* kiviszította a színházat minden más művészethez tartozó elemét, *Mayerhold* ezt megtölti pathetikus bolsevista propagandával. A mai Oroszország két ideál-

ját tudja megvalósítani: a réginek, nyugati-polgárinak véres kigúnyolását és az új, kollektív gépművészet idealizálását. Színpada tulajdonképpen egy irodalmat és színházat perhorreszkáló emelvény politikai célokra. Ha régi, vagy nyugati darabot ad, metsző gúny minden: kosztümök, díszletek, alakok mind szélsőséges karikatúrák. Ami nem szovjetizmét hirdet, az neveltségessé, megvetendővé lesz téve. Ha viszont szovjetdarabot ad, azt kultuszszerűen teszi, élménnyé emeli. Színpada lehetőleg a nézőtérbe nyúlik, esetleg cirkusyszerűen annak közepében van, díszlete és horizontja nincsen, hiszen nem akar illuziót kelteni, legföljebb neveltségessé tenni. És istene a Gép, az örök mozgás, dinamika. Hajnalt nála nem vörös fény jelez és fölkelő napkorong, hanem egy várakozó női kórus dala, estét fáradtan hazatérő munkások tömege. Színpadán csak embertömeget tűr és gépet, mely az előadás alatt forog, lendül, kering, amin az ember is forog, ugrál, artistamutatványt végezhet. És az előadás forradan az összes színészek a közönséggel végrendelmi dalt énekelnek.

Lényegében *Mayerhold* törekvése vizsgálatos az antik, illuziószínpad nélküli, kórusos tömegszínházhoz. Amit elér: győzelmesen forradalmi osztályok büszke dacának kimutatása, kigúnyolása a ledöntött ellenfélnek, megvetése a drámának, mert szerinte erős, kezdő népek művésze a kollektív epika, dekadens-haldoklóké a dráma. És végeredményben ahogy *Reinhardt* színházában túlteng a színház, *Mayerhold* szétrombolja a színházat. És ezzel ma mindkét irány olyan holtpontra jutott, ahonnan nincs tovább.

Mégis: mit hoz a jövő? Folytatás várható-e a leírt utak egyikén, vagy új utakon fog haladni? Lesz-e, kell-e egyáltalán színművészet a jövőben?

Mindenekelőtt: amin ilyen értelemben elmélkedhetünk, az csak az európai, a nyugati színház lehet, az is csak, ha a maga útján haladhat. Hogy Oroszország, Amerika vagy Japán mit fog zúdítani ránk, azt ma nem tudhatjuk. És így is csak néhány vezérelvet láthatunk a jövő színpadművészetéből.

A materializmus még nem halt meg. Jobb és baloldalon egyaránt él. Korlátlanul folyik a fegyverkezés, intrikálás, gádzagodás, uzsorázás. De közben csirázik, fejlődik az Új Idealizmus, misztikusan, naívan, fiatalok lelkében, az egyik oldalon vallásos odaadással, a másikon új társa-

dalmi eszmékkel, új közösség vágyával. A materializmus és minden gyermeke: a polgári racionalizmus és individualizmus, az intellektualizmus halálra van ítélve. Mindezek a törekvések elérték ideáljaikat, amiket valamikor, a francia forradalom idejében maguk elé tűztek. Az új sarjadjó eszméknek vannak ideáljaik. Tehát van művészetük is. Ahogy már van új építész, úgy lesz új festészet is, új zene és új

az író. Csak ha mély ihletéssel egészen beleélték magukat a darabba, ha, mint a jó színész vagy jó zenész, egészen földadták egyéni énjüket, hogy fölszívódhassanak a darabban, fogjanak hozzá annak megvalósításához. Ne ura legyen a rendező a darabnak, hanem aláztos és áhitatos celebrálója. Ha a rendező addig jutott, hogy nem protagonistáit, nem önmagát adja többé, hanem a darabot, akkor mehet tovább:

„A végzet hatalma“ színpadterv.

Valér Erik fametszete.

színpadművészet. Amit a materializmus megölt: a Lélek újjáteremti.

A jövő színháza a Lélek színháza lesz. Nem rendezők bravurjai, üzletemberek spekulációja vagy sztárok ambíciói. A színház újból művészet lesz Isten kegyelméből, szószer és hatalom, a nép minden rétegéhez fog újra szólani, mint az antik korban, föl fog emelni és tisztítóan ígét hirdetni mint a középkorban. De nem lesz többé szórakozás és multság.

A rendező urak először is meg fogják tanulni, hogy nem az ő nézetük és beállításuk a fontos. Fontos a színpad, a darab,

adja az oeuvre-t, adja egy embernek, egy Shakespeare-nak vagy Ibsen-nak darabjait ciklikus, egységes, a költő lelkét és minden mondanivalóját összefoglaló sorozatban. Menjen még tovább: adja a renaissance vagy az ókor drámáját, hagyja megéreznünk e korok életfelfogását, sorslátását, küzdelmeit. És ha egy kort tudunk egységesen nézni, már nem lehet messze az sem, hogy minden kort, minden elmúltat és jelent egységesen lássunk, egységes új világfelfogás uralkodik majd és az embereket nem választják el anyagi és szellemi világok egymástól. A színpad stílusa újból

egy lesz a kor stílusával és a színpad megint szószólója lehet kora Lelkének.

A rendező eszköze mindenekelőtt mindig a színész marad, az egyéni drámát emberi drámává, a köznapi életet színpadi, szimbolikus életté fokozni tudó művész. A színész mint egyén, csoport és tömeg végtelen variációiban, kölcsönhatásaiban már magában megtölthet egy előadást, mint az antikban tette. De a jövő színpadának eszköze lesz a fény is, a hang és a színpadi tér. A fény tér-tágító, kiemelő-elhomályosító páratlan szimbolikus ereje, a hang szuggesztív hatása további technikai fejlődés során hatalmas erőkké fokozhatók. A színpad legyen tér, melyben a színész mozogni tud. Legyen tehát háromdimenziós, architektonikus, mert csak az építészet tudja érzékeltetni, tagolni, alkotni a teret. A színpad legyen, durván kifejezve, egy nagy darab levegő, melyet tömegek, hasábok, hengerek tagolnak. De ezek a testek nemcsak hasábok és hengerek, hanem egyúttal egyszerű és érthető jelképek: kocka jelezhet házat és hengerek tornyokat, a térformák, alakzatok, színek szimbolizálnak életet, halált, hatalmat, szerelmet. Minden induló kultúra szimboliztikus és ha a színpad eléri a szimbolizmus olyan magas fokát, hogy minden szó, gesztus, fény és hang nemábrázolható nagy fogalmakra, eszmékre utal, de úgy utal,

hogy azt mindenki megérezze és megértse: akkor újra világjelentőségűvé nőnek a színpad eszközei és képes lesz világraszóló eszméket hirdetni.

Ismétlem: a szimbólumokat mindenkinek meg kell értenie. A mai színház, irodalom és művészet válsága nem utolsósorban azért olyan katasztrofális, mert tudósaink csak a szakembereknek, költőink, festőink csak a művelt és tanult felső tízezreknek alkotnak. Hány ember van ma Európában vagy a világon, aki *Schönberget* vagy *Archipenkot* igazán megérti? A ma művészetét csak a szakember érti meg és már a modern építész elveszhet a modern festészet útvesztőiben. A modern zenébe nem is akarhat behatolni. A túlráfinált, túlspekulált modern intellektusművészet csak a legintelligensebbekhez szól, a Lélek mindenkihez. És a Léleknek kell újból szóhoz jutnia, hogy mindenki mindenkihez szólhasson, hogy ember alkothasson embernek, mert nincs felsőbbrendű és nincs alsóbbrendű ember, csak ember.

Mindenki szava mindenkihez, mindenki színháza mindenki számára: ez volt a görög színház lényege, ez a középkorié, ez lesz a jövő színházé is. Új építészettünk, új fiatalságunk van már. Az új festészet, új zene és új színpadművészet sem lehet már messze. És reméljük, az Új Közönség sem!

ANDRÉ MALRAUX: Hódítók. (Pantheon kiadás). Magaváralagold könyv, — a regény és valóság ritkán sikerül, bonyolult egyesülése. És éppen e páratlan egységgel válik ki Malraux könyve a ma annyira divatos történelmi regények, riportkönyvek és regényes életrajzok tömegéből. A valóság: egy ötszázmilliós nép öntudatbredése, a forrongó Kína, öldöklő iramú küzdelem, amelynek vezetői nemzetközi, professzionista forradalmárok, kalandorok, terroristák és önzetlen harcosok, de egyéni jellemükön keresztül, egyéni gyöngeségeken, hibákon és érényeken át véres eszközökkel folyik a harc a szent célért: felszabadítani a kulik millióit az angol és japán imperializmus gyilkos igája alól, visszahódítani az évezredek óta elrabolt kínai földet jogos tulajdonosaiknak. Ez a világtörténelmi jelentőségű, gígászi küzdelem, amely már 23 éve folyik az izgatóan érdekes valóságstalaja Malraux regényének. Nehéz talaj, de a fiatal francia író tolla biztos barázdákat szánt benne. Regénye eleven, gyorslökötésű, izgalmas, mint egy kalandorregény, azzal a különbséggel, hogy nem néhány ember egyéni manipulációjáról van szó, hanem a világ

legnagyobb nemzetének vajudó forradalmáról. Minden művészi izmus nélkül, csak a tiszta irodalmiság eszközeivel kezeli tárgyát és mégis jobban sikerül neki így ábrázolni a életet, mint pl. Dos Passosnak, aki a leg-
ráfináltabb trükkökkel igyekszik megragadni a rohanó eseményeket. Az író maga is részt vesz a küzdelemben és ez még csak fokozza az írás felelősségteljes feladatát. Nem hiszem azonban, hogy akár azok is, akik a könyvben megírt eseményekkel szemben más álláspontot foglalnak el — elfogultnak vagy hiányosnak találhatnák. Malraux annyira őszinte, szinte sokszor naivan őszinte, hogy ez a mély együttérzés és meggyőződés még az ellenséget is megpuhítja. Németh Andor, a fordító kifogástalanul végezte el nehéz munkáját. (Debrecen) Bajomi Endre.

Malraux trilogiájának második kötete. *Emberi sorsok* címmel. Cserépfalvy kiadásában jelent meg. Fordítása, hibái olyanok, hogy a könyvvel komolyan foglalkozni nem lehet. Csak a fordítóval, de ettől a muntól a Nyugat megkímélt bennünket, bevalljuk, őszinte örömünkre. A szerk.

*Kapetanovics Pero, montenegrói férfit áicsérje a vers ma,
ki itt él a magosban és harcol a kövel és harcol a széllel,
míg el nem temetik; de zászlóként csapdos majd emléke
jövendő férfiak útján s késő koroknak hirdeti tiszta életét.*

*Mögötte asszonya áll és álddigál apró fia is, öszvére
szagolja a sziklát és néha nagyot fúj. Így áll itt a család
és körben állnak a sziklák, sűrű szakáll rajtuk az esteli
árny; kenyér a gondjuk, vajra sose telt s a szomszéd
falu számukra a messzi világ.*

*Így élnek ők itt s földjüket fallal védik a széltől, gyökerekenként
óra nehéz hozadékát, mely mint a férfi sírása, oly akadós.
És kevés! minden falatja hétszer fordul a szájban és
nyelés előtt óvatosan dagadoz.*

*Élnek, ahogy élek más tájakon én és élnek a többiek is,
nem könnyít sorsunkon az esti beszéd; sziklák között
ritka a jókedv és sok a tennivaló: lopós férfi élhet csak
pihenősen!*

*

*Égen a sas kerengve űzi üzletét s a mélyben, az Ádria
öblén esti helyet keresve forognak a bárkák; — emez se,
az se könnyű kenyér.*

*Nikiták árnyai jönnek át a sötét levegőn és könnyű
cipókon lovagolnak; ó más se könnyű! még csak
a megholtak szemehéjja, mely fönnakad és elsárgul
idővel a kékje.*

*Így jó, a sorsunk így lesz nehezebb. És nehezebb már is,
mint a só, vagy a bánat.*

TRAVEN: Gyapotszedők. (Pantheon kiadás 1934). Traven pártállását nem tudom, de hogy Traven szocialista művész, pillanatra sem kétséges. Semmi szükség arra, hogy vezércikkszólalomokkal hasogassuk a falakat s a dobhártyákat, mégcsak arra sincs szükség, hogy politikai pártok császbzavait zengedezzék, elég, ha valaki művész s egyszerűen elbűnk tárja a meztelen tényeket. Traven nem is cselekszik egyebet. Mexikói munkások életét mutatja be, munkásokét, akik többnyire munka nélkül lézengenek s hogy nyomorult életüket fönntarthassák, vállalnak mindent és képesek is mindenre. Sehöl egy éles szó, sehöl az agitációnak az az olesó, demagóg formája, amelyet annyira megszoktunk s amelytől már annyira undorodunk.

Traven csak halkan, csöndesen mesél s hősei mégis élnek s az olvasónak akarva, nem akarva: gondolkodni kell. S a „szép új világ” felé minden bizonynal ez az első lépés. Igaz, sok az ellenvetés. Nem elég így és nem elég ez. A pártköltők megvetéssel és mély undorral csapják félre a könyvet. Hiszen ez polgári író! Nos, talán maradjunk meg annál, hogy Traven író. Igazi író s ez — higyjék el — nem is gyakori eset ma, amikor pedig — mindenki ír. Vagy legalább is; nagyon sokan.

A Gyapotszedők elsőrangú könyv s Dornán di László, úgyis mint kiadó, de még inkább, mint fordító, büszkén vállalhatja a könyvet.

Dénes Béla.

IRODALOM:

MÁRAI SÁNDOR: Egy polgár valomá sai. (Pantheon. 1934.) A Független Szemle programjában már huzamos idő óta szerepel egy Márai tanulmány terve. De ez a tanulmány nehezen, nagyon nehezen születik meg. Az ok nem a tanulmány szerzőjében, de sokkal inkább Máraiban rejlik. Máraival nem egykönnyen jön tisztába az ember s ennek legfőbb oka, hogy Márai nemcsak író, de publicista is, akinek a napi penzumot minden körülmények között le kell adni. Ettől a nagy „termékenységétől” — mert vajjon nevezhető-e ez termékenységnek, hiszen a termékenység szóban bennecéződik a teremtő alkotás is — nem lehet aztán tisztán látni Márai igazi arcát. Mindig más és sokszor egyenetlen. Mindig cinikus és sokszor direkt fáj, mennyire egyedül van s mennyire szeretne támaszt találni az embe rekben, a társadalomban. Márai merőben aszociális ember, de érezzük, hogy súlyos tragédiákon kellett keresztül mennie, míg ideke rült. Ennek a tragikus útnak egy darabját, talán legjelentősebb darabját, gyerekkorát, pubertáséveit mutatja be az Egy polgár vallo má sai-ban. Már ez önmagában, érdekessé és izgatóvá teszi a könyvet, de ebben a könyvben ennél sokkal több van. Egész osztályának élete bontakozik ki lapjában s annál tragiku sabb ez a kibontakozás, mert ez az osztály halálra volt ítélve és agonizált már akkor, mi kor még tulajdonképpen csecsemőéveit élte. Magyarország legvégtetesebb baja, hogy nem alakulhatott ki benne egy gyökereiben erős és öntudatos polgári osztály. Hogy miért? Aról sokat és sokan írtak, ez most nem tartozik ide. Az orvosnak, hogy kórjósolatot állít hasson fel, pontosan ösmernie kell a beteg á lopotát. Nos, Mára inál jobban senki nem ösmeri a beteg állapotát! Nem tudok más ha sonlatot: reflektorélességüre állítja be a legparányibb tényeket, színt, fényt, értelmet kap minden, anélkül, hogy túlozna. És ha így élt az a polgári osztály, ha ez volt, mert ez volt, csoda-e, hogy Márai cinikus lett és aszociá lis? Talán, ha idegrendszere kevésbé érzé keny, ha szét tudta volna törni osztályának fojtogató kereteit, ha le tudott volna szállani a szegények és megvetettek kasztjába, ha megmártódott volna abban a szennyben, két ségbeesésben és vigasztalanságában, ami ott

lenn kavarog, vagy ha hitével föl tudott volna emelkedni a sztratoszférák napsugaras, de dermesztően hideg világába, akkor Márai ma más lenne. Így az, akinek az Egy polgár vallo má saiban mutatkozik: beteg, agyongyö rött és magányos lélek, aki fél, menekülni és megkapaszkodni szeretne, ha volna mibe. Ideig-óráig van mibe, az írásba. Hogy aztán ez a kapaszkodás remekművet, vagy csak se lejtes árut hoz létre, az Márai mindenkori diszpozíciójának függvénye.

Az az érzésem, hogy Márai az Egy polgár vallo má saival fordulóponthoz ért. Műve nemcsak emberi dokumentum, de a magyar irodalom egyik legjelentősebb alkotása. Tu dom, Márai nak nem vigasz, amit mondok, de ő már megkapaszkodott a halhatatlanság lépcsőjébe. És az Egy polgár vallo má saival kapaszkodott meg.

Dénes Béla.

Dr. Frigyes Julia kölesönkönyvtára
Budapest, IV., Veres Pálné-u. 8. T. 83-2-08.

KÖRMENDI FERENC: A boldog emberöltő. (Athenaeum 1934.) Körmendi Ferenc új regénye olyan mint a híres fürdő helyek szerényebb igényű elővárosa. Lényegében ez sem más, ugyanaz a levegője, olyanok a házai, a tenger is, a napfény is azonos, pár perc alatt el lehet érni a „mondén üdülőt”, sőt esetleg már itt is fölszökik a benti gyógyforrás vize. Egyszóval: az illúzió ugyanaz, mindössze a hely más, döntően más. Így áll a Boldog emberöltő is a nagy európai regényre mekek mellett. A vágy, amely létre hozta ugyanaz, a műretek egyformák, az egész atmoszférája jellegzetesen „remekművi”, néha vannak lapjai ahonnett valóban a remekművek kiismerhetetlen varázsa csap föl, — mind amellet azonban csak nagyon tisztességes, nagyon szabályos és vitathatatlanul átlagon felüli munka. Fölötte becsületes és tiszteltre méltó az író szándéka, de a kitzött célt — Körmendi szemmeláthatóan európai magyar regényt akart írni — csak külsőségekben éri el.

Mindenekelőtt: ez a „boldog emberöltő” nem az, aminek szánta. Nincs itt szó átfogó, hatalmas társadalomképről, mely ezt a boldogtalan huszadik századi első emberöltőt mutatná. A regény ugyan úgy indul, hogy beváltssa, amit a cím ígér. Egészen kitzünő például, ahogy a századforduló körüli polgárság

életét mutatja be, széles alapokon, az 1900 január elsején született Hegedüs Pál életébe kapcsolódva, de onnan állandóan szélesebb gyűrűket vetve, kimerítő összefüggéseket találva a korrallal. De ez csak az elején van így. Lassanként már csak hőse érdekli, ez a csöppet sem regényhős, ez a tipikus K ö r m e n d i ember és jellegzetes huszadik századi egyéniség. Újakat azonban nem közöl róla. Főlnagyítva a sikerült felvételt, amit még a Budapesti kaland számára készített a szerencsétlen pesti bankfiúrol. Csakhogy itt egy generáció születését és fejlődését mutatja meg benne. Minden hangja ismerős. Nem tud új embert „kitalálni”, egyet ismét. Tehát ez a nagyítás is ugyanaz, mint amiről főlnagyította: ugyanaz az egyedüliségében, céltalanságában, enyhe amoralitásában, boldogság-szomjúságában, fölföderengő atavaszitikus érzéseiben, morbid tehetetlenségében, életképtelenségében, — sorsának megoldása is ugyanaz. Mert van élet-program, ami nem sokban különbözik az öngyilkosságtól, s ilyen Hegedüs Pálé is. Végeredményben azonban ez a típus pontosan az, akin keresztül be lehetne mutatni ennek a „boldog” emberöltőnek minden keserűségét, kiábrándultságát, elvetéltségét, egyszerűen: — éktelen boldogtalanságát. Úgy húszéves koráig, egy indokolatlan svájci intermezzóig, nagyon szerencsésen tudja K ö r m e n d i rajta keresztül érzékeltetni az egész századot és ha nem is mindig, de legalább utalásokban kísérőtiesen rémlik föl a század mágiája. A svájci intermezzótl kezdve azonban kínos magány-ügy lesz az egész regény. A boldog emberöltőnek nyoma se marad, egyedül és kizárólagosan Hegedüs Pál él egy fölötté indokolatlan, bántóan elnagyolt, csupa-közhely és színházi folyóiratok erőszakolt szenzációira emlékeztető életet. — Ez a rész kezdetleges — a nyolcszázötven oldalból az utolsó háromszáz-, sokszor szimpla kulcsregény a színpalak közül, félreérthetetlen álnevekkel, körülbelül úgy, ahogy az újságolvasó közönség értesül a „ri-valdák életéről” és egy kétes „művészársaság” felelőtlen önkormányzatáról. Ez nem a „boldog” emberöltő háború utáni része, legföljebb Hegedüs Pál szerelmeinek története. Itt még élesebben látni K ö r m e n d i F e r e n c legnagyobb írói baját: — „zeitgemäss” akar lenni, de nem tudja egy közepes megoldáson túl fogvatartani és megrögzíteni az időt.

De még így is lehetne remekmű a regény. Azonban K ö r m e n d i könyvének csak mérete van de nem arányai. Háttéré és nem mélyülése. Bősége és nem telítettsége. Részletező és nem lényegetőnyújtó. Jellemzően egyéni, de nem jellegzetesen egyéni. Európai, de mégis

szigorúan lokális. Nehézkes, de nem nehéz. Néha nem tud mit csinálni a szellemekkel, akiket felidézett, különösen a regény utolsó felében, ahol elképesztő naivitással működteti a véletlent. Az első résszel nagyon logikusan, hideg szemléletességgel és sokszor megdőbbenítő igazsággal megcsinált alakjai összevissza cselekednek. Ha valami szatirikus éle lenne a könyvnek, ha a megbolondult idő állna tótágnak benne, talán még elfogadható lenne. De így csak a nagy feladatot megpróbált író tehetetlenségét mutatja.

Valamivel több önfegyelem, valamivel több „mü gond” és szükséztudás és a Boldog emberöltő valóban boldog emberöltő lehetett volna és jó regény. Így a remekművet kell keresni benne és csak az író szándékát lehet elismerni. Ami viszont elismerésnek kevés, vi gasznak pedig sok.

Thurzó Gábor.

**Modern kölcsonknyvtár Erzsébet-körút 39.
Dr. KELLNERNÉ és KOLTAI AGI.**

KÖS KAROLY: Az országépítő. (Génusz kiadás.) A regény témája a pogányságból keresztény hitre térített Magyarország. Az ország egyesítése, azaz kiépítése. István király alakja dominálón emelkedik ki a regényből, köréje csoportosul és épül minden esemény, mindazonáltal szembeszökő, hogy a király alakja csak eszköz a szerző kezében, mellyel teljes egészében tehet hitet meggyőződése — a transzylváni gondolat mellett. De minden romantikus beállítás ellenére is István nem kelt rokonszenvet az olvasóban. Sokkal élesebben vetítődik az olvasó recehárttyájára a Csanád, Gyula vajda, Tonozuba, Koppány figurája. Már István ábrázolásán is igazolva látjuk Sik Sándor megállapítását, hogy K ó s István-királyában nem érz oly fanatikus lánggal a hit, ahogy az iskolás történelemírás és tanítás a köztudatba vitte. Így eshetett tehát, hogy a papokat csak elmosódottan vázolja: csak hideg árnyékok, életteljesség nélkül. Kivétel Radla apát éles reliefje. Majdnem ugyanennyel a tartózkodó hűvösséggel ábrázolja a német lovagokat. Érezhető is germányülete, amely görcként fogja kezét, mikor egykorú metszetként tárja elének a hazánkba beözönlő németiség vezéralakjait. Az pedig már politika, ahogy István vezérválasztói szájába adja K ó s saját meggyőződését:

„aki eladja magát és nemzetét idegen szolgaságba, az nem lehet igaz ember sehogy”

Éppen ez a történelem politika teszi súlyos aktualitásúvá a könyvet. Azért mondhatja K ó s a besenyővel:

„ezeké a jött-ment németeké maholnap, mind a kövér legelő és a mi állatunk kiszorul

a sátéra és a kopaszra. Mi vérezünk és éhezünk és fázunk és izzadunk, ők meg híznak és uraskodnak rajtunk.”

Kós könyvében hiába keressük a katolikus vallási mondák felhasználását. Itt nem Szent Istvánt ismerjük meg, hanem István királyt, a tüzzel-vassal országot építő vezért. István az országépítő, aki nepe érdekében cselekszik, mikor a kereszténységgel a nyugati kultúrát hozza be az országba.

Kós Károly az Országépítőben közepkori mágusok művészetével csillogtatja meg nyelvezetének sajátosan egyéni zengését. A sorok muzikásan csengenek össze, mint kötetlen formában irt versnek kötött ritmusú, buján dallamos hangja. Tömör ez a hang, amely súlyosságával szinte félelmetesen hat. Néha azonban olyan, mint tömjénfüstös, áhitatosan imádságos szoltár, néhol pedig pattog, mint az ostor. Összességében e remekmű egyszerűen regélt székely népballadák ünneplésszerű emlékeztet.

Szinte vizionális erővel elveníti meg Kós Károly regényében a korszellemet és bámulatos írói leleményességgel tölti ki a történelem hézagait. Mesélő kedve lázas iramban sodorja magával az olvasót, mint rohanó áradat görget gyöngye fákat maga előtt. Ott izzik minden sorában a nagy mesemondó átéltsége. A robbanásig feszített események drámai iramban sem fullad ki s mindvégig izgalmasan szép és lebilincselő marad.

Vajjon helyes-e, ahogy Kós állítja: István érezte elhivatottságát, ennek érdekében feláldozott mindent, mindenkit s öntudatoságában nem ismert akadályt maga előtt? Evvel menti Kós hőségnek embertelenül kegyetlen cselekedeteit és az Országépítés fanatikus hitével akarja meggyőzni az olvasót, hogy Vazul megvakíttatását és megkínztatását nem a bosszúállás követte el, miután állítólag része volt Imre halálában. De a történelem szigorú útjain járva másképp látjuk a dolgokat: István trónra tört és a hatalomért mindent hajlandó volt feláldozni — s eszköze volt, vagy talán mentsége a — hittérítés!

Különbözik mindegy! Mert távol minden történelmi dialektikától, látjuk, hogy István minden egyes vérrokona legyilkolása után egy-egy gyermekét vesztí el, hogy végül egyedül maradván készül a halálra, miután feleségét régen — szerelmesét mégelőbb elvesztette. Ez a végzetszerűség és a regény mithikus beállítottsága, szinte balladikus magasságokba emelik Kós Károly művét.

Szabados András.

Dr. LANGER NORBERT kölcsönkönyvtára
vezet Budapesten. (Andrássy-út 58.)

ZEMPLÉNYI KLÁRA: Két szoba, hall. (Kosmos kiadás.) Érdekes könyv. Sőt: jó könyv. A szerző dramatizált regénynek nevezi. Valójában: élettörténet párbeszédben. Vagy inkább: propagandairat — dialogizált körtörténet alakjában.

A probléma, melyet a szerző felvet, valóban probléma. Aktuális és égető. A nevelés problémája. A leánynevelésé. Annyi bizonyos: ahogy Erika szülei „nevelik” leányukat, úgy nem szabad leányt nevelni. Ezek a szülők valami kínos rártartással ragaszkodnak a „jó családból való úrilány” nevelésének egynemű külsőségehez, de a lényeggel nem törődnek. Az a gond is nagyon foglalkoztatja őket, hogy az öntudatosá váló és neki megfelelő életformák közé kívánczó lány „még szégyent hozhat a családra”, tehát lóhalálában sietnek férjhezadni. De ez aztán minden is, amit megtesznek boldogsága érdekében.

Látjuk: a szülők mulasztása már zsenge korában szinte méreggel oltja be a gyermek lelkét és látjuk a méreg hatását a főszereplő életpályájának egyes jellemző erővel kiragadott állomásain.

Mi fakadhat ebből a nevelésből, amely ma olyan gyakori a „két szoba, hall”-ok langyos polgári családjában? Jó — semmiesetre sem. Mert vagy robusztus, természetfő fogya skrupulus nélkül való a nevelés alapanyaga, a gyermek, és akkor cinikus, komisz, felelőtlen, sem énjén belül, sem rajta kívül semmit a világon meg nem becsülő és már ezért is végső fokon feltétlenül boldogtalan mindkét nembeli jampec lesz belőle. Ha pedig alapjában finom, jóra és nemesre termett és minden, akárcsak lehelletnyi benyomás iránt is szenzibilis gyermekről van szó: a világ dolgaiban járatlan, magárahagyott, lelkileg satnya és tétova báránka lesz belőle; retteg attól, amit időnek előtte rákényszerítenek, olyasmire vágyik, amit nem kap és nem kaphat meg az élettől. És amikor már-már azt hiszi, hogy elérte azt, amire öntudatlanul is áhítozott: kis melegséget, egy embert, akihez tartozik ebben a nagy magányosságban, akkor — sorstragédia hőseként kell elbuknia. Erika, a darab hősnője nem akkor hal meg igazán, amikor a következményektől való félelmében vízbe öli magát, hanem akkor, amikor álmainak lovagja is csak azt akarja tőle, amit a többi férfi.

Ezeknek az igaz életet élni nem tudó félembereknek üdítő ellenpéldájaként szerepelteti Zemplényi Klára a bizonyára Fräulein és nyelvtanár nélkül felnőtt kis gépírónőt, akinek otthonában alighanem cseléd sem volt, hanem jóegynéhány testvérkéjével hancúrozott végig a gyermekkoron és útja a testi-lelki boldogság felé visz a hozzávaló leányke oldalán.

Miért nem lehetett Erika is ilyen boldog? Tudjuk, hogy miért.

És sejtjük az is, hogy szörnyű és lelki-ekkel is súlyosbított fájdalmak árán világrahozott csecsemőjét a Madonna megható mozdulatával ösztönösen átkaroló Erika, miért nem tud az anyai szeretetben később élettartalmat találni.

Szimbólikus jelentőségűvé emelkedik az öreg háziúrunk külön, egyéni tragédiája, aki a történetért kétszeresen is felelősnek érezheti magát. Hiszen ő látja legjobban, milyen elképesztő ellentét választja el a szülés és csecsemőápolás körül bűzgőn és gondos szem előtt tartott tisztaságot és a serdülő gyermek lelki higiénéjének teljes hiányát.

A megragadó életséggel exponált jelentekekből logikusan következik a cselekmény. Majdnem mindegyik kép novellaszerűen egymagában is megállhatna helyét és mégis mindegyik szervesen visz tovább a végkifejlés felé. A Két szoba, hall, a szavak művészi ökonómijával íródott. Felépítése olyan bravuros, hogy a színpad fémjelzett mesterének is dícséretére válnék.

Tartalmilag pedig: a szerzőnek komoly érdeme, hogy ilyen bátran és irodalmi formában felveti a mai életnek ezt az izzó problémáját. Reméljük, hogy azok, akiket illet, megis szívlelik Zemplényi Klára mementóját, úgyhogy ennek a könyvnek irodalmi sikerén túl is meglesz a hatása. **Urbán Eszter.**

SZINHÁZ :

INDUL A SZEZÓN!

Írta: Dénes Béla.

A Független Szemlének ez a száma megkésve kerül az olvasó kezébe. Nem akartunk lemaradni a szezon első két premierjéről. Bevalljuk most már, egészen nyugodtan lemaradhattunk volna. Soha annyi színház nem indult Pesten, mint épp az idén, de ha a folytatás olyan lesz, mint a kezdet, akkor bukást fog követni s az új szezon még a tavalyinál is rosszabb lesz. Pedig nagyhangú kommunikék harsonázták be mindkét bemutatott darab külföldi sikerét. Még a Muzsikusok-ról elhisszük ezt valahogy, de Ligeti Erzsébet darabjáról...?

A Muzsikusok című generálszösszal leöntött giccs talán tetszhetett weanerisch dialektusa miatt egybizonyos rétegű kispolgári közönségnek. Még az is lehet, hogy itt is tettszeni fog. Manapság az emberek oly kevéssel beérik. Mükönnnyekkel, műmosollyal, hazug romantikával, az igazi élet filmszerűsítésével, vagyis: problémáitól való eltérítéssel, teljes

meghamisításával! Ezt a réteget nem zavarja a rendezés vásári hangossága, sőt, bizonyára miattuk olyan, amilyen. Viszont ez a réteg nem fog tudomást venni arról, hogy Gózon Gyula színművész úr ezzel a szerepével a legnagyobb magyar színészek kicsiny csoportjába került. B. Gy. kritikus Pallenberggel mérte össze Gózon-t, nekem Jannings járt az eszemben és Chaplin. Csak ők fejezték ki ki, apró mozdulatokkal annyit és annyira lényegeset, mint Gózon. — Rátka y talán kissé lágyabb a kelleténél, Dayka Margit kivételesen egészen kifogástalan, ellenben Lengyel Gizi tökéletesen félreértette szerepét. Páger az utóbbi időben egyre sablonosabb, Köpeczi-Boócz viszont remek! Az előadás nagyon sokat ment, ezért merek a Muzsikusok-nak hosszabb életet jósolni.

Az Oroszlán című valaminél — darabnak igazán nem nevezhető — fölmerül a kérdés: hogyan kerülhetett színre ez az...izé... a Belvárosi Színházban Bárdos Artur igazgatása alatt! Bizom abban, hogy mire a Szemlé t kinyomják, a darab már a múlté s így nem írok róla. Még csak annyit, hogy az előadás sem remekelt. Boray például... el tudják képzelni milyen rossz volt? Nem hiszem! Turay heroikusan kiaknázott minden vesszőt és pontocskát, az „oroszlán“ pedig Csontos volt, az a Csontos, aki nemrégiben Lucifert játszotta Szegeden. De ez még szezonkezdet előtt történt s ott Csontos igazi oroszlán volt, nem tudni miért — talán a szerep tette volna? Lehhhetetlen! — itt ellenben cseletlet, botlott, mit is csinálhatott volna egyebet?

Hát ez a kezdet, kedves olvasó. Egyelőre ne kommentáljunk, várjuk be a folytatást. Addig is talán számoljunk be két szezonelőtti előadásról, a szegedi Ember tragédiájáról s a Diplomásokról.

Hont Ferencnek, a tehetséges fiatal rendezőnek jutott eszébe, hogy Szegeden, szabadtéri előadás keretében az Ember tragédiáját hozza ki. Miután a terv valósággá lett s úgy látszik, Szeged állandósítani fogja a szabadtéri Madách előadásokat, szögezzük le álláspontunkat: Madách remeke nem alkalmas szabadtéri előadás számára, illetve a Tragedia csak a szemnek szól így. Látványos revü lesz belőle, de talán mégsem kellene revüt csinálni abból a műből, amely önmagában is reprezentálja a magyar alkotó géniuszot. Az viszont a nálunk uralkodó viszonyokra jellemző, hogy az idei Madách előadást már Bánffy Miklós rendezte s azt a Hont Ferencet, akinek agyából a terv kipattant s aki a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégium-

mának segítségével tavaly jóformán a semmiből produkált emlékezetes előadást, ezidén teljesen mellőzték, a Szegedi Fiatalok-kal egyetemben. Pedig ez a mellőzés indokolatlan volt. Ha Hont Ferenc rendelkezett volna akkora anyagi fölkészültséggel, mint Bánffy Miklós, bizonyosan alkotott volna ennyire jó előadást. Bánffy rendezése jól-rosszul a bécsi előadás kopirozása, vagyis alapjában zárt színpadi elképzelés, mert az csak nem jelent szabadtéri színpadi elgondolást, hogy Tankréd lovagjai igazi lovon, igazi patkócsattogással vonultak be Bizáncba? Hogy a tömeg olykor az első széksorok előtt ment föl a színpadra? De ezen az alapvető hibán túl is, sok, igen sok hibával rendelkezett az egész előadás. Az egyiptomi szín unalmas kötélhúzása, a római jelenet áthangszerelt „orgiája”, a falanszter fantázia nélküli szegénysége s az eszkimó jelenet nevetésbe fúló kalyibája mellett igazán harmonikus egyedül Kepler jelenete volt, míg Madách tragédiájának döbbenetes mélységeit csak a londoni sírásó-jelenet érzékeltette. Minden kornak megvan a maga külön ritmusa, ezt a ritmust a tömegek mozgatásával, a táncosok mozdulataival lehet és kell érzékeltetni. Nos, Szegeden mindebből semmit sem kaptunk s nem csoda a premier közönségének fagyos magatartása. A színészek játéka rossz vidéki nivónál magasabbra nem emelkedett, Tőkést, Csörtöst és Tárayt kivéve. Tőkés Anna meleg, őszinte Évája, Táray egyre jobban nekilendülő Adámja mellett feledhetetlen emléket csak Csörtos Luciferje hozott. Anynyi s oly nagyszerű elődök után, mert és akart új lenni. Luciferje nem vad, lobogó temperamentumu, Isten trónusát az elsőbbség miatt megdönteni akaró Gonosz, sokkal inkább filozofikus nyugalmú, a rosszat szinte tudatosan vállaló arkangyal, aki tudja, hogy csakis a rossz árnyékában világosodhatik ki a jó értelme. Legjobban talán utolsó jelenetében érzékeltette ezt Csörtos, midőn az Ítélet szavaira nem összeroskadt, kigyovonaglású roncsot mutatott, hanem fölemelt fejű, belenyugvó, beletörődő, de új harcra kész lényt. Kár, örök kár, hogy Madách Lucifer szerepét, hogy úgy mondjam, annyira eljuttette, hogy a végén jóformán semmi sem maradt — Csörtosnak.

A Diplomások-at a Pesti Színház mutatta be, itt viszont átadom a szót László Istvánnak, mit mond ő a darabról:

Bizony, más ez a „játék”, mint amit címében ígért: Dénes Gyula a darab szerzője nem a diplomások mai vagy tegnapi életének igazat-megoldó jellemzésével próbálkozott, hanem téma-ötletet, cifraságokat hozott. Há-

borújtárt fiatalok — ügyvéd és mérnök — szerencsését a konjunktúra fényes napjaiban, küzdésüket ugyanazért a lányért, a pesti zenéért, táncért rajongó — ennyiben és akaratosságában modern — asszonyka majdnem-megtörtént hütlenségét, végül a megbánást, megbékülést, a konjunktúra bukása után új életterveket... Hirlapíró rutint, lírát, érdekességeket igyekszik csillogtatni Dénes Gyula e darabjában, amelynek stílushibái a hatáskeresésből s a keveset fogó, éppen nem drámaírói erőre valló szubjektivitásból következnek. A színészek közül Köpeczi-Boócz Lajos úgynevezett kabinetalakítást formált: a naturalista színjátszás kipróbált módján: szerepében egynét, szinte teljesen egynévé színezhetőt teremtett. Karátson Piroksa jelenségben, tónusban a ma divatos nőiességet fejezte ki. Nála érezni lehetett, hogy szerepének nem sok a köze mind-ahhoz, amit elég biztosan, tudatosan csinált. Havas József intelligens, meleg férfiaságot kölcsönzött szerepének. Nem törekedett szokatlan vitalításra, sem tökéletességre, de feladatát szépen végezte. Egyébként — a színészek mind adtak, igyekeztek, csak a rendező nem: a rendező, ahogy újabb történni szokott, meg sem kezdte tulajdonképpeni munkáját. (Idők jele, hogy mennyit hanyatlott a rendezőművészet, amelynek nincs más dolga, mint javíthatni, menteni a nem fontosat.)

ZENE:

A mai fiatal zenészgeneráció válsága. I.

Ha végignézzünk jelenkorunk zenei életén, úgy látjuk — vigasztalan mélyponton vagyunk. Szünni nem akaró dzseszörület, tobzódó sztárkultusz — a feltörekvő, komoly muzsikának változatlanul maroknyi tábora. Ha komoly, becsületes próbálkozásokkal állanak elő: még szabadjeggyel is alig telnek meg a hangversenytermek. A mai, fiatal zenészgeneráció sorsa — látszólag — megpecsételődött.

Mi az oka ennek? A zenészek, vagy a közönség?

* * *

Minden művésztnek az a hivatása, hogy bensőleg gazdagítson. Művészt és közönséget egyaránt. Olyan módon, hogy a létfenntartási küzdelemből fönnmaradt fölös energiákat lekösse és megtermékenyítse.

Csakhogy, a mai átlagembernek nincsen fölös energiája. Minden ereje felőrlik a létért való küzdelemben. Túl van terhelve, fáradt és megroppant. Nem kívánja, nem képes már felfogni azt a művészetet, amely szellemi erejét igénybe veszi.

Így kitarul az úgynevezett „sláger“ zene befogadására, mely megtermékenyítés helyett értékelen állkielégülést ad. Ahelyett, hogy mozgatóra és haladásra serkentene, narkotizálja. Feszültségeit levezeti anélkül, hogy valami magasabbrendű, gazdagító élményt hagyana hátra. Az egyén számára épp úgy jóleső lehet, mint a beteg számára a kokain. Nem érzi annyira szenvedéseit. De gondoljuk meg: ha nemérsi, hogyan legyen ereje változtatni során? Hogyan álljon az emberi haladás szolgálatába? Az erő, az aktivitás ugyanis olyan dolog az embernél, melyet nevelés, környezet, élmények determinálnak: ha hozzászokik erejének megbénításához — mire nagynehezen ötúdatra tér, erejét elveszti. Aki pálinkát iszik, jobban érzi magát; de mire az alkoholfájdalom elszáll, oda a jóérzés, de oda az egészség is. A mai társadalmi rend számos ilyen narkotikumot termel ki. Gondoljunk csak az amerikai filmre. Egy amerikai filmkirály így dicsekedett: „ha a mi filmjeink nem feledtetnék a munkásnéppel bajait, Amerika és Európa forrongó vulkánja rég fellángolt volna.“ — Vajjon lehet-e ezzel dicsekedni? — Nincs a világon fejlődés harc nélkül. A feledés pedig minden harcnak megölője. A mai slágerzene éppúgy feledtetni akar, mint az amerikai film. Művészet csak akkor lehet igaz, ha aktív; a feledés pedig a legteljesebb passzivitás.

Állíthatná valaki ellenvetésképpen: Mégis hasznos ez a zenefajta. Legalább könnyen hozzáférhetővé teszi a hangok birodalmát a tömegek számára és a rátermett ezen a ponton megvetheti lábát a továbbhaladásra. — Ez így lehetett más korok könnyű zenéjénél. De a mai slágerzene másfajta. Társadalmi szükségszerűség. Az uralkodó osztály egyik eszköze uralmának védelmére. Ennélfogva annyira bénító, változtatást nem engedő a tendenciája, hogy aki belejut, úgy ottragad, mint a légy a mézesmadzagon.

De nézzük a mai komoly zenét. Egyik tehetséges fiatal művésznk mondta: „zenéljünk, hogy feledjük a mindennapi gondokat.“ — Ha ez a komoly művészet célja, miben különbözik a slágerzenétől?

Ez a mai, komoly zenésgeneráció legvégzetesebb tévedése. — A slágerzenével nem tud versenyezni. Az képmutatás nélkül hirdeti szándékát. De a komoly muzsika, mely feledtetésre törekszik, a fejlettség jeleivel kendőzi magát. Így túlterhelte és fárasztó azok számára, akik narkózist keresnek.

Az ilyen muzsika elveszti művészi célját. Osztálycél szolgálatában áll. De ennek sem tud megfelelni. Tolakodóbb és fűrgőbb versenyhársai: a film, a ponyva, a slágerzene — félretőlják.

Vessünk most egy pillantást a meg nem alkuvó, forradalmi lendületű zenére, mely becsülettel és bátran tér új művészeti eszmények felé. Nem fontos kitérni a különböző utakra, melyeken haladnak; de látnunk kell azt az ellentmondást, mely a mai modern komponisták igen nagy részét jellemzi. Forradalmi zenét írnak és közben elefántcsonttoronyba zárkóznak. Minden nagy újító művész aktív részese volt kora életének. Gyökeretelen művészetet alkotott az, aki kikapcsolódott belőle. Forradalmi, meggyőző, felrúzó és elindító zenét csak az tud írni, aki benn él az idők sodrában. Új felfogás, új hit, új akarat és új tettek nélkül nem lehet életerős új művészet.

* * *

És mi van a közönséggel? Tudjuk, hogy a mai embernek nincsenek fölös energiái. De nemcsak a zeneművészet lényege van elzárva a tömegek elől, hanem az út is, amely odavezet. A mai gazdasági viszonyok között kevesen mehetnek operába, hangversenyekre, kevesen vásárolhatnak hangszereket. Kevesen képezhetik magukat. A pedagógusok kénytelenek erejüket egymás elleni gazdasági harcban elfecsérelni. A tanításra energiájuknak csak salakja marad. Egymás ellen vívott harcukban pedig az egyre csökkenő számú növendékek véreznek el. Ezért nem is nevelődik valódi zenekedvelő közönség, míg azok, kiknek kiváltságos helyzetük lehetővé tenné a művészet támogatását, nem alkotnak hinterlandot a konok, előretörő művészet számára. Nem érdekük, hogy változás jöjjön létre s éppen ezért ellenségei minden haladásnak.

Ez az oka, hogy az előadóművészek is szinte rabszolgává aljasodnak. Adják, amit az uralkodó osztály követel tőlük. Meghamisítják a múlt szellemét is. Megtagadják önmagukat, vagy dilettantizmusba fulladnak. Példa rá akármelyik „sztár“ repertoárja. Huber m a nnak is előbb „schmachfertnikkel“ kellett divatossá tennie magát, hogy néha elnézzenek egy-egy komolyabb műsorszámot.

A feltörekvő, meg nem alkuvó előadóművészek hajója megfeneklett. Hogy mi lesz a kibontakozás útja, azt következő cikkünkben próbáljuk fölvezetni. Kúti Sándor.

Minden eikkért szerzője felel.

*

Anyagunk jórésze, így a teljes közgazdasági rovat is helyszüke miatt ebből a számból kimaradt.

*

Felkérjük hátralékos és féléves előfizetőinket, hogy a díjakat a mellékelt befizetési lappal szíveskedjenek sürgősen befizetni.

KOSMOS KÖNYVKIADÓ

Az új KOSMOS kötet
csupa báj, könnyedség és mégis 100%-os
irodalom!

Sigurd Hoel: Szerelem a strandon.

Ara P 3.30 díszes vászonkötésben.

Sajtó alatt két új KOSMOS kiadvány:

**Michael Gold: Zsidók, ha nincs
pénzük.**

Incze Balázs: Tűzvirág. Két kötet

—:—

Habán Mihály: Évszakok forgása.
Versek. Ara 2 pengő.

K. K.

A KALDOR KÖNYVKIADÓVÁLLALAT ÚJ MAGYAR KÖNYVEI:

Szeptember 28-án jelenik meg az őszi
könyvpiac eseménye:

A X E L M U N T H E

Régi könyv emberekről és állatokról.
Propaganda ára egész vászon kötésben
P 4.80

Kapható minden könyvkereskedésben.
Egyidejűleg megjelenik új kiadásban

A X E L M U N T H E

San Michele regénye.

Illusztrált kiadás. Díszkötésben P 4.80

Az itt felsorolt könyvek kaphatók
minden könyvkereskedésben.

Kaldor Könyvkiadóvállalat

Budapest, IV.,

Petőfi Sándor ucca 6. szám.

HORDÓKBAN ÉS BALÁKBAN

érkeznek távoli országokból a Meinel-céghez a nagy hajórakományok. Kiváló szakemberek állítják össze a legkülönbözőbb fajtákból a világhírű Meinel-pörköltkávékéverékeket. Meinel-Sao Paulo pörköltkávékéverék finom tejeskávékéverék.

14 kg P 3.50

a kávézacskó a fenti képet viseli.
Vannak természetesen finomabb
avagy olcsóbb keverékeink is.

Meinel Gyula r. t.

„MÁRKÁS“ könyvek a
RÓZSAVÖLGYI kiadványai!

Megjelent:

Kruif: Akik életünkért harcoltak.

Ara P 6.—

Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus

Ara P 4.80

Megjelenik:

Hoelriegel: Szent Ilona.

Stefan Zweig: Stuart Mária.

Tempó Áruház

Budapest VII, Rákóczi-út 38.

A

legolcsóbb bevásárlási forrás
mert

minden héten új slágercikkek
minden héten új olcsóságok
a kirakatokban

mindezek ellenére

elsőraugu minőségű áruk
óriási választék

Ezért, mielőtt vásárol, nézze meg a

Tempó Áruház

Budapest VII, Rákóczi-út 38
kirakatait és áruit,

ÓRIÁSI FŐNYEREMÉNYEK

33-ik

M. Kir. Osztálysorsjáték

Minden második sorsjegy nyer!

Legnagyobb nyeremény szerencsés esetben

500.000

Jutalom és nyeremények készpénzben:

300.000	50.000	25.000
200.00	40.000	20.000
100.000	30.000	15.000

stb., stb. pengő, összesen közel **8 millió pengő**,
mely **összeget készpénzben** kifizetik

84.000 sorsjegy, 42.000 nyeremény

Huzás október hó 20-an kezdődik!

Sorsjegyek az összes főárusítóknál!

SORSJEGYET mindig
BENKÖNÉL vegyen
(ANDRÁSSY-ÚT 56.)
BANKÓT ÉR!

I. oszt. huzások okt. 20-án kezdődnek

FÁI BORIS

MOZGASMŰVÉSZETI ISKOLAJA
ÉS MODERN
GYERMEKFOGLALKOZTATÓJA

V., Visegrádi-u. 14.

Telefon: 26-4-24.

Gyermekfoglalkoztatót vezeti:

Fái Ágnes és

Szirtes Stéfi.

Beiratás: 9—11, 3—5.